

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2015

Filip Černý

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Filip Černý

**Důchodová reforma 2010 ve Francii:
proces vzniku a faktory ovlivňující její
konečnou podobu**

Bakalářská práce

Praha 2015

Autor práce: **Filip Černý**

Vedoucí práce: **PhDr. David Emler, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2015**

Bibliografický záznam

ČERNÝ, Filip. *Důchodová reforma 2010 ve Francii: proces vzniku a faktory ovlivňující její konečnou podobu*. Praha, 2015. 56 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. David Emler, Ph.D.

Anotace

Bakalářská práce „Důchodová reforma 2010 ve Francii: proces vzniku a faktory ovlivňující její konečnou podobu“ pojednává o vzniku penzijní reformy ve Francii v roce 2010, jejíž navržené znění vyvolalo nejmasivnější demonstrace a stávky od roku 1968. Práce analyzuje jednotlivé faktory vedoucí ke vzniku reformy a působící na něj. Hlavním cílem práce je prověřit, jaké faktory byly zásadní pro tvorbu tohoto reformního kroku a jestli zde nějaké takové převažující vlivy vůbec byly přítomny. Využívá k tomu pěti kapitol, do kterých jsou jednotlivé faktory rozděleny. Úvodní část je zaměřena na historický kontext reformy. Popisuje historický vývoj důchodového pojištění ve Francii v průběhu času a zasazuje do něj tuto reformu. Následující části jsou věnovány nejdůležitějším vnitřním faktorům. Druhá kapitola se zabývá hlavní a dlouhodobou příčinou všech současných reforem v západních zemích, jíž jsou demografické změny. V další části pak přicházejí na řadu momentální problémy, mezi něž patří dopady finanční a ekonomické krize na stav financí důchodového systému. V závěrečných dvou částech jsou rozebrány postoje a činy jednotlivých aktérů, kteří mohli ovlivnit samotný proces vzniku reformy. Práce by tak měla ilustrovat ucelený pohled na reformu penzí v roce 2010.

Annotation

This bachelor thesis „2010 Pension Reform in France: Process of Formation and Factors Affecting Its Final Form“ deals with the creation of the pension reform in France in 2010 which provoked the biggest demonstrations and strikes since 1968. This thesis has the aim to analyse various factors which may have influenced and led to the creation of this reform. The main objective of the thesis is supposed to be examining which factors are the prevailing ones or if there are any predominant at all. The thesis explores those

factors in five chapters. In the first part the study looks into the historical context of the reform. This chapter describes the evolution of the pension insurance in France throughout the passage of time situating the actual reform in it. The following parts are focused on the most important internal factors. The second chapter concerns the leading and long-standing factor of all reforming attempts of pension systems in today's western countries which are demographic changes. Current problems comprising impacts of the financial and economic crisis on the economic situation of pension accounts are dealt with in the subsequent part. The rest of the thesis analyses attitudes and actions of particular actors that may have had a word in the process of the creation of this reform. The thesis is supposed to illustrate the compact view on the reforming of pensions in 2010.

Klíčová slova

Důchodová reforma, důchodová politika, sociální politika, stárnutí populace, hospodářská krize, Sarkozy, Francie

Keywords

Pension reform, pension policy, social policy, population ageing, economic crisis, Sarkozy, France

Rozsah práce: 72 892 znaků

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Zároveň souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely a prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

V Praze dne 5. ledna 2015

Filip Černý

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Filip Černý

E-mail:

cernyfi@seznam.cz

Semestr:

5.

Akademický rok:

2012/2013

Název práce:

Důchodová reforma 2010 ve Francii: proces vzniku a faktory ovlivňující její konečnou podobu

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

LS, 2013/2014

Vedoucí bakalářského semináře:

Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.

Vedoucí práce (není povinné):

PhDr. David Emler, Ph.D.

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Před problematikou reformy důchodového systému stojí dnes vlády skoro v každém vyspělém státě. S postupným stárnutím společnosti se stává pro vyspělé státy velmi palčivým problémem, který je třeba řešit i nepopulárními kroky. S nástupem hospodářské krize se zvýšila ještě více nepopulárnost některých kroků ve jménu šetření a boje proti krizi. Francouzská vláda potřebou šetření v důsledku krize ospravedlňovala i svou důchodovou reformou před veřejností, u které vyvolala reforma velkou vlnu nevole projevovanou formou protestů a stávek.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Cílem této práce je představení okolností vzniku důchodové reformy ve Francii v období doznívající světové hospodářské krize, analyzovat jednotlivé kroky vlády a způsob prezentace reformy. Dále dokázat zda hospodářská situace po finanční krizi je jediným důvodem pro pravicovou vládu ve Francii, aby zvýšila věk odchodu do důchodu a tím tak zrušila pro odbory tak zásadní sociální výdobytek, kterého dosáhly v 80. letech za vlády levice.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

V roce 2007 zvítězil Nicolas Sarkozy v prezidentských volbách nad socialistickou kandidátkou Ségolène Royalovou. Ve volební kampani a po zvolení v roce 2007 sliboval Sarkozy zachování věku odchodu do důchodu v 60 letech. Po roce 2008 a nastalé celosvětové hospodářské krizi začala uvažovat pravicová vláda o tehdy neplánované důchodové reformě jako o jednom z řešení k snížení deficitu státního rozpočtu. Jedním ze základů této reformy se stalo zvýšení věku odchodu do důchodu z 60 na 62 let a tedy i porušení slibu z voleb 2007. V roce 2010 vypracovala vláda návrh důchodové reformy. Pravicová vláda tento svůj návrh zákona diskutovala jen minimálně a neohlížela se na názory hlavních odborových organizací v zemi ani na názory opozice a i přes velkou vlnu odporu proti důchodové reformě u francouzské veřejnosti ji nakonec na podzim téhož roku rychle prosadila v obou komorách parlamentu, neboť zde měla většinu.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

V úvodu práce se budu zabývat plány francouzské vlády na důchodovou politiku po jejím nástupu v roce 2007, a to jak do jejích plánů zasáhla situace způsobená světovou hospodářskou krizí. Dále se podívám na návrh reformy samotný, co vedlo k jeho vzniku, jaké důvody stály za jeho zněním, zda tyto důvody byly ryze ekonomické a jak byla reforma

veřejnosti a sociálním partnerům prezentována. Budu se tedy věnovat především roku 2010, kdy tento návrh zákona vznikl a kdy byl také projednáván na půdě parlamentu za bouřlivých masových demonstrací a stávek, které vyvolal. V další části zmíním důsledky, které vyvolala důchodová reforma jako politický krok mezi které především patří společenské hnutí proti důchodové reformě, které přerostlo v hnutí proti pravicové vládě samotné personifikované v prezidentu Nicolasi Sarkozymu, který se od té doby potýkal s výrazným poklesem popularity, což se promítlo později i do volebních preferencí.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

Document d'orientation sur la réforme des retraites, dostupné na adrese: http://travail-emploi.gouv.fr/IMG/pdf/Document_d_orientation_sur_la_reforme_des_retraites.pdf

Loi n° 2010-1330 du 9 novembre 2010 portant réforme des retraites, dostupné na adrese: http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=AF845CA9C5A331262437ACBEA29A4AF3.tpdjo05v_2?cidTexte=JORFTEXT000023022127&categorieLien=id

Loi n° 2003-775 du 21 août 2003 portant réforme des retraites, dostupné na adrese: http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=2C5F95568BF87B578791D465A04CA70C.tpdjo05v_2?cidTexte=JORFTEXT000000781627&categorieLien=id

UMP: Après l'adoption de la réforme des retraites, le dialogue social va continuer, dostupné na adrese: <http://www.u-m-p.org/actualites/espace-presse/apres-ladoption-de-la-reforme-des-retraites-le-dialogue-social-va-continuer-2540909>

PS: Retraites: un projet «injuste et irresponsable», dostupné na adrese: <http://www.parti-socialiste.fr/articles/retraites-un-projet-injuste-et-irresponsable>

CFDT: Une réforme des retraites injuste, dostupné na adrese: <http://www.cfdt-retraites.fr/Une-reforme-des-retraites-injuste>

Les Echos: Retraites : ce que souhaitent les syndicats, dostupné na adrese: <http://archives.lesechos.fr/archives/2010/lesechos.fr/09/02/020761071458.htm>

Le Monde: En 2007, Sarkozy assurait que le droit à la retraite à 60 ans devait "demeurer", dostupné na adrese: http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/04/23/en-2007-sarkozy-assurait-que-le-droit-a-la-retraite-a-60-ans-devait-demeurer_1341540_823448.html?xtmc=reforme_des_retraites&xtcr=47

Le Monde: Retraites : l'âge légal de 60 ans devrait être remis en cause dès le 1er janvier, http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/05/22/retraites-le-gouvernement-cherche-3-a-4-milliards-de-recettes-nouvelles_1361415_823448.html?xtmc=reforme_des_retraites&xtcr=72

Charles Jaigu, "Sarkozy : une réforme « efficace et juste »", Le Figaro 17. 6. 2010, dostupné online: <https://global.factiva.com>

Sophie Huet, "Parlement : la bataille des retraites débutera le 20 juillet", Le Figaro 17. 6. 2010, dostupné online: <https://global.factiva.com>

Podpis studenta a datum

Filip Černý, 11. 12. 2013

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí bakalářského semináře

Garant oboru

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	10
ÚVOD.....	11
Rozbor literatury	12
1. HISTORICKÝ VÝVOJ DŮCHODOVÉHO SYSTÉMU VE FRANCII.....	14
1.1 Počátky důchodového pojištění.....	14
1.2 Vznik moderního důchodového systému a jeho vývoj do 80. let 20. století...	16
1.3 První problémy systému a jednotlivé reformní kroky.....	18
1.3.1 <i>Balladurova reforma</i>	18
1.3.2 <i>Období mezi reformami</i>	19
1.3.3 <i>Fillonova reforma</i>	21
1.3.4 <i>Reforma speciálních režimů</i>	22
1.4 Důchodová reforma 2010.....	23
2. VLIVY DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE A ZMĚN	24
2.1 Stárnutí populace.....	25
2.2 Nezaměstnanost.....	27
3. EKONOMICKÉ VLIVY	29
3.1 Ekonomický stav důchodového systému před krizí 2008 – 2009.....	30
3.2 Světová ekonomická krize a její dopady na francouzský důchodový systém..	33
4. SOCIOLOGICKÝ FAKTOR	34
4.1 Sociální partneři	34
5.1.1 <i>Odborové organizace</i>	35
5.1.2 <i>Organizace zaměstnavatelů</i>	36
4.2 Další instituce.....	38
5. POLITICKÝ FAKTOR.....	40
5.1 Vládní přístup k reformě	41
5.2 Postoj levicové opozice.....	45
ZÁVĚR.....	46
SUMMARY	49
POUŽITÁ LITERATURA.....	51

Seznam použitých zkratk

CES	Conseil économique et social – ústavně zakotvený poradní orgán zabývající se ekonomickými a sociálními otázkami
CFDT	Confédération française démocratique du travail – Francouzská demokratická konfederace práce
CFE-CGC	Confédération française de l'encadrement - Confédération générale des cadres – Francouzská konfederace vedoucích pracovníků - Všeobecná konfederace vedoucích a odborných zaměstnanců
CFTC	Confédération française des travailleurs chrétiens – Francouzská konfederace křesťanských pracovníků
CGPME	Confédération générale des petites et moyennes entreprises – Všeobecná konfederace malých a středních podniků
CGT	Confédération générale du travail – Všeobecná konfederace práce
CGT-FO	Confédération générale du travail - Force ouvrière – Všeobecná konfederace práce - Dělnická síla
COR	Conseil d'orientation des retraites – poradní orgán zabývající se dalším směřováním důchodového systému
EDF-GDF	Électricité de France-Gaz de France – francouzská státní elektrárenská a plynárenská společnost
FSU	Fédération syndicale unitaire – Jednotná odborová federace
HDP	hrubý domácí produkt
INSEE	Institut national de la statistique et des études économiques - Národní institut pro statistiku a ekonomické studie
MEDEF	Mouvement des entreprises de France – Hnutí francouzských podniků
PS	Parti socialiste – Socialistická strana
RATP	Régie autonome des transports parisiens – pařížský dopravní podnik
SNCF	Société nationale des chemins de fer français – Francouzská státní železniční společnost
Solidaires	Union syndicale Solidaires – Odborový svaz Solidaires
UMP	Union pour un mouvement populaire – Unie pro lidové hnutí
UNSA	Union nationale des syndicats autonomes – Národní svaz nezávislých odborů
UPA	Union professionnelle artisanale – Odborový svaz živnostníků

Úvod

Důchodový systém je jedním ze základních prvků sociální politiky moderního evropského státu. V posledních letech se začínají projevovat nedokonalosti v minulosti nastavených systémech penzí. Tyto systémy nemohou samy od sebe reagovat na veškeré faktory na ně působící, jako je nezaměstnanost, inflace či růst ekonomiky a především špatně reagují na nové okolnosti týkající se demografického vývoje skladby populace, jež se potýká ve vyspělých státech se stárnutím. Lidí v důchodovém věku tak přibývá větším tempem než v minulosti. V současnosti státy s rozvinutými důchodovými systémy přistupují na různé formy řešení jejich nedokonalostí. Pokoušejí se o jejich modifikaci a postupnou reformu, která by měla zajistit budoucí životaschopnost systémů zabezpečení na stáří.

V této bakalářské práci se budu zabývat případem důchodového systému ve Francii a jeho dílčí reformou v roce 2010, jejíž schvalování rozpoutalo další z řady debat o francouzském systému penzí.

V první části se zaměřím na historii francouzského důchodového pojištění od prvopočátků sociálního zabezpečení, přes vznik uceleného státem zřízeného důchodového systému po druhé světové válce až po změny, jakými postupem let tento systém prošel. To vše proto, abych ukázal, v jakém historickém kontextu byla přijata reforma v roce 2010 a z jakých historických premis vyplývá.

V částech následujících se budu zabývat reformou samotnou. Zanalyzuji jednotlivé faktory, které ovlivnily její podobu a proces vzniku. Poněvadž důchodová reforma je jednou z forem projevu sociální politiky, tedy konkrétním případem, kdy dochází k určité revizi či dílčí změně segmentu v oblasti sociálního zabezpečení, zaměřím se na faktory využívané v analýzách sociálních politik jednotlivých zemí. Tyto faktory můžeme rozdělit do dvou hlavních kategorií, a to na *vnitřní* a *vnější činitele*.

Vnitřní faktory vznikají a působí na danou instituci uvnitř zkoumané společnosti, zatímco *vnější činitele* jsou podněty, které přicházejí zvenčí. Toto rozdělení platí jen v teorii, v praxi dochází k různému prolínání těchto vlivů, které na danou instituci působí současně. Během doby se také různě proměňuje intenzita působení jednotlivých faktorů, které mají mezi sebou i různé vztahy a lze u nich vysledovat jistou hierarchii. Mezi vnitřní vlivy působící na sociální politiku patří *ekonomický*, *demografický*, *sociologický* a *politický faktor*. Poslední jmenovaný je hierarchicky nadřazený všem ostatním a hraje povětšinou hlavní roli, neboť všechna rozhodnutí týkající se sociální politiky a samotný

vznik jejích institucí je prováděn formou zákonů vznikajících na půdě ministerstev, jež jsou schvalovány zástupci politických stran. To však neznamená, že ostatní jmenované činitele mají marginální roli. Tvoří výchozí základ pro politické rozhodování, při němž jsou brány ve větší či menší míře v úvahu. Konečný výsledek je posléze jistým kompromisem mezi prosazovanou politikou politických stran či hnutí a momentálním působení ostatních faktorů v dané konkrétní situaci.¹

V mé práci se budu zabývat pouze vnitřními faktory, jelikož *vnější faktory*, mezi které patří kulturní přenosy v rámci mezinárodního společenství, sociální myšlení, právní rámec či zavedené techniky sociální ochrany², působí na charakter celého systému sociálního zabezpečení a jsou ve většině případů dlouhodobého rázu, tudíž pro zkoumání konkrétní dílčí změny jedné oblasti sociálního zabezpečení, jakou je důchodová reforma, jsou méně relevantní a uchopitelné. Je však třeba mít na paměti, že jsou zde vždy přítomné. Cílem práce je zjistit, jaký faktor nebo kombinace faktorů byli zásadní pro proces vzniku a konečnou podobu důchodové reformy a zda se zde vůbec takový převažující faktor vyskytuje. Práce je proto dále rozdělena dle faktorů do čtyř částí. Druhá a třetí kapitola se zabývá objektivními vlivy, jimiž jsou demografie a ekonomický vývoj. Poslední dvě části jsou věnovány jednotlivým aktérům, kteří mohou přímo ovlivnit důchodovou reformu. Těmi jsou sociální partneři, instituce, které ovlivňují důchodovou politiku, a především politici. Poslední kapitola tak završuje všechny předchozí kapitoly, neboť obsahuje proces samotného politického rozhodování.

Rozbor literatury

Práce využívá jako metodologický podklad a teoretický koncept sociologickou analýzu institucionálního vývoje zmíněné v knize *Sociální politika v evropských zemích* od Gabriely Munkové a kolektivu. Zdroje této práce jdou rozdělit do několika skupin. V prvním případě jde o sekundární zdroje, především jsou to různé odborné knihy a články zabývající se sociální politikou či přímo touto důchodovou reformou nebo vývojem důchodového systému. Druhou skupinou jsou prameny primární, mezi které patří dokumenty z oficiálních institucí a podpůrně i dotčené zákony. Do další skupiny

¹ Gabriela Munková et al., *Sociální politika v evropských zemích* (Praha: Karolinum, 2004), 18-20.

² *Ibid.*, 18-20.

patří novinové články a internetové zdroje oficiálních úřadů. Pro lepší přehled lze rozdělit zdroje dle jednotlivých kapitol.

V první kapitole jsou především využívány knihy a články zabývající se historickým vývojem oblasti sociální ochrany a důchodového systému. Z toho důvodu, že jde o značně vymezené téma, jsou zdroje čerpající z odborných knih v takovém případě omezeny jen na jednotlivé kapitoly či jejich úseky. V první části kapitoly práce využívá odborných statí a článků o počátcích sociální ochrany na přelomu 19. a 20. století, mezi něž patří knihy *Liberté, égalité, mutualité: mutualisme et syndicalisme 1852-1967* od Michela Dreyfuse a *Droit de la protection sociale* od Roberta Charvina. Druhá část kapitoly převážně stojí na kapitole „The politics of pension reform in France: The end of exceptionalism?“ od Christelle Mandinové a Bruno Paliera v odborném sborníku *Ageing and Pension Reform Around the World: Evidence from Eleven Countries* a na studii od Williama Tompsona *The Political Economy of Reform: Lessons from Pensions, Product Markets and Labour Markets in Ten OECD Countries*. Doplňující informace jsou brány také z knihy, která je srovnávací analýzou reforem v zemích s průběžně financovaným systémem, od Martina Schludiho s názvem *The Reform of Bismarckian Pension Systems: A Comparison of Pension Politics in Austria, France, Germany, Italy and Sweden*. Závěrečná a nejaktuálnější část kapitoly je pak doplněna novinovými články a samotnými primárními prameny.

Druhá kapitola, která rozebírá demografickou situaci a vývoj, čerpá především z primárních pramenů prognóz a demografického vývoje obyvatelstva Francie francouzského INSEE, které byly brány v potaz při vzniku reformy.

Ve třetí kapitole je stejně jako v druhé části předchozí kapitoly využita studie *Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France* od francouzského ekonoma a specialisty na poli zaměstnanosti Jacquese Freyssineta, která rozebírá nejen ekonomické dopady krize na důchodový systém, ale také dialog se sociálními partnery, takže je také využita i v následující čtvrté kapitole. Kromě toho jsou zde využity i některé údaje z publikace OECD zaměřující se na ekonomický vývoj Francie a také srovnávací studie francouzského a britského důchodového systému a jejich reakce na hospodářskou krizi od Christine Lagouttové a Anne Reimatové *Pension Systems after the Storm: France and the United Kingdom in a Comparative Analysis*.

Poslední kapitola čerpá z kapitoly „Pension Reform under Sarkozy: Quantitative Rather Than a Qualitative Change“ od Jeana-Paula Révaugera v knize Gina G.

Raymonda *The Sarkozy Presidency: Breaking the Mould?*, která kriticky hodnotí politiku Nicolase Sarkozyho během jeho působení v Elysejském paláci a dále je doplněna informacemi z novinových článků časopisu *The Economist* a deníku *Le Monde*.

1. Historický vývoj důchodového systému ve Francii

V úvodní kapitole se zaměřím na historický vývoj důchodového systému, a to od jeho úplných počátků na přelomu 19. a 20. století až po současně zkoumanou reformu roku 2010. V první části zmíním nejdůležitější milníky, kterými prošlo důchodové zákonodárství před druhou světovou válkou. V další podkapitole se zaměřím na samostatný vznik současného penzijního systému a na jeho příznivý vývoj, jenž trval do závěru 80. let. V třetí zásadní části se budu detailně zabývat reformním vývojem od počátku 90. let, který předcházel reformu v roce 2010. Poslední podkapitola bude zaměřena konkrétně na ni.

1.1 Počátky důchodového pojištění

Francouzský důchodový systém je velmi fragmentovaná a komplexní soustava. Tato roztržitost je dána historickým vývojem. V dnešní době se skládá z přibližně 120 základních a 400 doplňkových schémat. První pilíř penzijního systému, který je jako jediný povinný a spravovaný státem, tvoří několik důchodových režimů. Mezi hlavní patří *všeobecný režim* (régime général) pro zaměstnance soukromého sektoru (tvořící cca 65 %) a *speciální režimy* (régimes spéciaux) pro zaměstnance ve veřejné sféře³ (cca 20 %). Dále jsou zde přítomny podstatně menší režimy pro zemědělce (régime agricole - cca 3%) a pro živnostníky a svobodná povolání (cca 12 %). Většina z těchto režimů se dále skládá z vrstev – základní a doplňkové, které jsou obě povinné s tím rozdílem, že se na správě doplňkové vrstvy nepodílí stát, ale jen zástupci zaměstnanců a zaměstnavatelů.⁴

³ zahrnující pracovníky v státní správě a zaměstnance státem vlastněných společností (SNCF, RATP a EDF-GDF)

⁴ Igor Guardiancich, *France: Current Pension System: First Assessment of Reform Outcomes and Output*, (European Social Observatory Research Project, 2010), http://www.ose.be/files/publication/2010/country_reports_pension/OSE_2010_CRpension_France.pdf (staženo 2. 12. 2013).

Počátky určitého zajištění na stáří jsou patrné ve státní sféře již v 17. století a to u námořnictva (již od roku 1673), dále pak v 19. století u armády (od roku 1831) a státního aparátu (od roku 1853).⁵ V soukromém sektoru se začínají objevovat zárodky sociálního zabezpečení v průběhu 19. století. Většinou šlo jen o minimální příspěvek pro zajištění spíše přežití než plnohodnotného života ve stáří. Hlavní důraz byl kladen v tomto ohledu stále na svépomoc v rámci rodiny. Během 19. století vznikají tři druhy správ sociálního zabezpečení. Většinou jde o fondově financované systémy spravované buď zaměstnavateli, speciální vzájemnou formou (vznikají *spolky pro vzájemnou svépomoc* tzv. mutuality) a ke konci století také samotnými zaměstnanci.⁶

Zakládání těchto záchranných sociálních sítí a účastnění se na nich nebylo státem nijak vynucováno. Na přelomu století došlo k politické diskuzi na téma povinnosti či dobrovolnosti služeb sociálního zabezpečení. Nakonec se podařilo prosadit radikálnější myšlenku stojící na principu povinnosti sociálního zabezpečení, ale jen pro určitá povolání.⁷⁸

Posléze byly snahy zavést povinné sociální pojištění plošně i pro všechny obyvatele. Dva návrhy celostátního důchodového fondu z let 1901 a 1905 skončily vždy neúspěchem, zablokovány v senátu. Až v roce 1910 se podařilo po jistých ústupcích a jiných peripetiích schválit *zákon o dělnických a rolnických důchodech* (Loi sur les retraites ouvrières et paysannes), které byly povinné jen pro pracovníky s měsíční mzdou pod 3000 franků.⁹ Tento starobní důchod si kvůli své nízké výši a vysoké hranici věku odchodu do důchodu (65 let) vysloužil od odborů přízvisko „důchod pro mrtvé“ (la retraite pour les morts), které mu vydrželo i po reformě z roku 1912, kdy se věková hranice odchodu do důchodu snížila na 60 let.¹⁰

Po první světové válce v roce 1921 začaly práce na nové podobě povinného sociálního zabezpečení. Tentokrát se francouzští zákonodárci inspirovali značně

⁵ „Avant 1945, l'origine des retraites“, GIP Info retraite, <http://www.info-retraite.fr/?id=origine> (staženo 4. 12. 2013).

⁶ Gilles Pollet a Didier Renard, „Genèses et usages de l'idée paritaire dans le système de protection sociale français. Fin 19e - milieu du 20e siècle.“, *Revue française de science politique*, č. 4 (1995): 545-569, <http://www.persee.fr> (staženo 4. 12. 2013), 548-550.

⁷ Poprvé se jí podařilo prosadit v roce 1894 při zavedení povinného sociálního pojištění pro horníky. Povinnost takového systému byla průkopnickou intervencí státu do systémů sociálního zabezpečení. Stát se na fondech pro horníky přímo finančně podílel a společně se zástupci zaměstnavatelů a zaměstnanců je i řídil - vznik tripartitního modelu správy sociálního zabezpečení.

⁸ Pollet a Renard, „Genèses et usages de l'idée paritaire dans le système de protection sociale français. Fin 19e - milieu du 20e siècle.“, 550-551.

⁹ Michel Dreyfus, *Liberté, égalité, mutualité: mutualisme et syndicalisme 1852-1967* (Paříž: Éditions de l'Atelier, 2001), 83.

¹⁰ Robert Charvin, *Droit de la protection sociale* (Paříž: Harmattan, 2007), 195.

vyspělejším a příznivějším německým důchodovým systémem a pokusili se zavést systém fungující na stejných základech. Při jeho tvorbě narazili na překážky v podobě silného tlaku ze strany odborů, zaměstnavatelů a mutualit, kteří se nehodlali vzdát svého vlivu na systém. Konečný návrh zákona o sociálním pojištění byl přijat až v roce 1928 a o dva roky později doznal revize. Zákon zajišťoval člověku, který dosáhl věku 60 let a zároveň si platil 30 let pojištění, důchod ve výši 40 % průměrné mzdy. Povinnost tohoto důchodového pojištění se stejně jako u zákona z roku 1910 nevztahovala na vyšší platové třídy.¹¹ Důchodový systém byl stále založen především na fondovém financování, přičemž pojištěnec ve výběru penzijního fondu ani pro tentokrát nebyl nijak omezován.

1.2 Vznik moderního důchodového systému a jeho vývoj do 80. let 20. století

Důchodové pojištění mezi válkami se netýkalo všech vrstev obyvatelstva a starobní důchod byl stále brán jen jako příspěvek v indispozici, který nemá za cíl být náhradou mzdy. Fondové financování důchodů a nedostatečná ochrana financí nahrávala k různým machinacím a zpronevěrám finančních prostředků svěřených do fondů. Tyto fondy navíc nepříznivě snášely hospodářské krize po první světové válce a v třicátých letech.¹² Nové řešení v přístupu k důchodovému systému se hledalo již během druhé světové války, kdy došlo k úvahám o změně financování systému na průběžně financovaný systém, jenž se zdál být bezpečnější. Po osvobození Francie se začalo pracovat na návrhu zákona o sociálním zabezpečení, s nímž počítal již program Národní rady hnutí odporu. Šlo o ucelený systém sociálního zabezpečení pokrývající veškeré vrstvy obyvatelstva a na jehož jistoty by měl právo každý občan. Poprvé se do tvorby systému a jeho řízení naplno zapojil stát, dopomohla tomu především i poválečná situace, která nahrávala intervencím státu jak do ekonomiky, tak do oblasti sociálních věcí. Nařízení o vzniku systému sociálního zabezpečení vstoupilo v platnost v říjnu 1945 a byl určený zatím jen pro zaměstnance.¹³ Nově zrozený systém měl být

¹¹ Ibid., 195.

¹² Christelle Mandin a Bruno Palier, „The politics of pension reform in France: The end of exceptionalism?“, in *Ageing and Pension Reform Around the World: Evidence from Eleven Countries*, eds. Giuliano Bonoli a Toshimitsu Shinkawa (Cheltenham: Edward Elgar, 2005), 75-76.

¹³ Dreyfus, „Liberté, égalité, mutualité: mutualisme et syndicalisme 1852-1967“, 150-153.

nejen jednotný, ale měl mít dosah na celou francouzskou populaci. Přes rozdílné zájmy různých socioprofesionálních skupin, které trvaly na zachování svých vlastních systémů, se těchto cílů nepodařilo zcela dosáhnout. Stát zavedl povinný důchodový režim jen pro soukromý sektor tzv. *všeobecný režim* (régime général). U určitých profesí s výhodnými podmínkami důchodových schémat (např.: železničáři, horníci, zemědělci apod.) a u profesí ve veřejném sektoru stát na přechodnou dobu rezignoval na jakoukoliv integraci či sblížení jejich schémat s nově vzniklým *všeobecným režimem*. Tehdy prozatímním řešením bylo začlenit je do nového systému odděleně jako tzv. *speciální režimy* (régimes spéciaux), které by se postupně sblížovaly mezi sebou a nakonec i s všeobecným režimem. To se nakonec ukázalo jako velká chyba pro další vývoj celého systému a jeho reformování v budoucnosti.¹⁴

Výjimečný hospodářský růst v období let 1945-1975 (tzv. *Trente glorieuses*) tvořil společně s příznivým demografickým vývojem vhodné podmínky pro rozvoj důchodového systému směrem k větší štedrosti. V roce 1956 došlo k naplnění cíle zajištění všech obyvatel Francie na stáří v podobě *minimálního důchodu* (minimum vieillesse), který garantuje minimální příjem obyvatelům Francie nad 65 let bez ohledu na to, zda do systému dostatečně přispívali či měli dostatek odpracovaných let. Na počátku 70. let dovršila zlepšování podmínek penzistů reforma *všeobecného režimu* z roku 1971 (Loi Boulin), která změnila délku povinného přispívání do systému a parametry ve způsobu vypočítávání mzdy.¹⁵

Konec hospodářského zázraku v polovině 70. let zapříčiněný ropnou krizí se důchodových režimů nijak výrazně nedotkl. Klíčová změna přišla až na počátku 80. let. V roce 1982 prosadila vláda socialistů svůj slib z voleb roku 1981, že ve *všeobecném režimu* sníží věk řádného odchodu do důchodu z původních 65 let (zavedených v roce 1945) na 60 let.¹⁶ Tento počín částečně řešil problém s nezaměstnanými lidmi předdůchodového věku, kterým byl od 60 let poskytován příspěvek *garantie de resources* ve výši 70 % jejich původní mzdy a společně s dalšími benefity, tak někteří z nich dosahovali sumy převyšující jejich původní mzdu. Zavedením odchodu do důchodu v 60 letech tak mohla tahle praxe skončit. Došlo tak ke zrušení příspěvku *garantie de resources*, což znamenalo úlevu jak pro stát (šlo o méně předvídatelný

¹⁴ Ibid., 150-153.

¹⁵ Mandin a Palier, „The politics of pension reform in France: The end of exceptionalism“, 76-77.

¹⁶ Michel Noblecourt, „Comment est née la retraite à 60 ans“, *Le Monde*, 25. 9. 2010, http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/09/25/comment-est-nee-la-retraite-a-60-ans_1415000_823448.html#SkZJjLkx8Ue3obFG.99 (staženo 7. 12. 2013).

system), tak pro zaměstnavatele (financovali ho ze dvou třetin). Samotný důchodový systém se se snížením důchodového věku vyrovnal díky své komplexnosti tak, že se našly chybějící prostředky na důchody mezi doplňkovými režimy.¹⁷

1.3 První problémy systému a jednotlivé reformní kroky

S novými demografickými výhledy v průběhu 80. let, které předpokládaly stárnutí francouzské populace a dále se snižující porodnost, se stával průběžně financovaný systém penzí při dané značné štedrosti finančně neudržitelným. Mezi lety 1985 a 1993 bylo vypracováno sedm oficiálních studií, jejichž závěry to shodně potvrzovaly a varovaly před touto špatnou životaschopností.¹⁸ Ze studií vyplývalo, že při neuskutečnění reforem a při pokračujících demografických a ekonomických trendech, bude systém vykazovat v roce 2030 deficit přinejmenším 8 % HDP. Pozitivnější výpočty počítající s lepší mírou ekonomické aktivity a klesající nezaměstnanosti odhadovaly deficit ve výši 4,7 % HDP.¹⁹ Pro udržení rovnováhy financování důchodů do roku 2025 bylo dle těchto výpočtů nutné buď snížení výše důchodů o polovinu, nebo zvýšení příspěvků do systému o 170 %.²⁰

Reakce na politické scéně na tuto situaci byla značně zdrženlivá. Z doporučených řešení – zvyšování doby pojištění potřebné k plné výši penze, změna výpočtu referenční mzdy, změna způsobu valorizace - se do roku 1993 nepřistoupilo k žádnému a jen se postupně zvyšovala výše zaměstnaneckých příspěvků do systému. Politická vůle prosadit jakékoliv razantnější změny zde na přelomu 80. a 90. let chyběla. Důvodem byly především obavy z reakce veřejnosti a odborů, které se stavěly proti jakémukoliv krácení důchodů.²¹

1.3.1 Ballardurova reforma

Na řádnou důchodovou reformu proto došlo až v roce 1993, kdy se dostala k vládě středopravicová vláda v čele s premiérem Édouardem Balladurem. Tato vláda

¹⁷ John Ambler, *The French Welfare State: Surviving Social and Ideological Change* (New York: NYU Press, 1993), 46-50.

¹⁸ Martin Schludi, *The Reform of Bismarckian Pension Systems: A Comparison of Pension Politics in Austria, France, Germany, Italy and Sweden* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2005), 193-194.

¹⁹ William Tompson, *The Political Economy of Reform: Lessons from Pensions, Product Markets and Labour Markets in Ten OECD Countries* (OECD Publishing, 2009), 84.

²⁰ Mandin a Palier, „The politics of pension reform in France: The end of exceptionalism“, 77.

²¹ Ibid., 77.

měla v parlamentu drtivou většinu na rozdíl od předchozí levicové vlády a mohla se tak pohodlně pustit do potřebných reformních opatření, jejichž nutnost byla umocňována probíhající ekonomickou recesí a nezbytnou konsolidací státního rozpočtu pro dodržení konvergenčních kritérií Maastrichtské smlouvy. Deficit *všeobecného režimu* penzí přitom od počátku 90. let, kdy dosahoval výše 6,6 miliard franků (přibližně 1 miliarda euro), se nadále zvyšoval a v roce 1993 dosahoval již výše 39,5 miliard franků (okolo 6 miliard euro).²² Samotná reforma vycházela ze závěrů předchozích studií, které se shodovaly na tom, že není vhodné přistupovat k radikálním krokům a strukturálně měnit financování penzí z průběžného na fondové financování, ale pouze jen parametry některých proměnných. Úspěšnost prosazení Balladurovy reformy penzí byla dána nejen příznivou politickou situací, ale také zaměřením reformy jen na *všeobecný režim*, kde bylo snazší ji prosadit kvůli menší přítomnosti odborů a nevelké připravenosti zaměstnanců soukromého sektoru vzdorovat na rozdíl od situace ve veřejném sektoru u tzv. *speciálních režimů*.²³

1.3.2 Období mezi reformami

Balladurovou reformou začal trend reforem, které měly za úkol postupnou úpravou jednotlivých parametrů udržet životaschopnost dosavadního průběžně financovaného systému. Do roku 2010 byly provedeny jen dva úspěšné pokusy reformy. První z nich se uskutečnil až po deseti letech v roce 2003 a spočíval v rozšíření reformních opatření i na zaměstnance v části veřejné sféry. Druhá úspěšná reforma proběhla v roce 2007, která se zaměřila na *speciální režimy*. Došlo také k jednomu neúspěšnému pokusu, a to v roce 1995, kdy se pravicová vláda Alaina Juppého pokusila o reformu *speciálních režimů*, ale svým konfrontačním stylem prezentování reformy narazila na silnou opozici odborů, které rozpoutaly jedny z nejmasivnějších stávek v novodobé historii Francie. Vláda odborům nakonec ustoupila a zrušila úplně své úsporné zásahy ve *speciálních režimech*.²⁴

Po tomto konfrontačním způsobu politiky plné úsporných opatření přišla zdrženlivá politika levicové vlády Lionela Jospina, jenž poučen z neúspěchu svého

²² Schludi, „The Reform of Bismarckian Pension Systems: A Comparison of Pension Politics in Austria, France, Germany, Italy and Sweden“, 194-195.

²³ Mandin a Palier, „The politics of pension reform in France: The end of exceptionalism“, 78-79.

²⁴ Ibid., 79-80.

předchůdce, jakékoliv návrhy změn nejdříve projednával se sociálními partnery, aby se vyvaroval jejich případné bouřlivé reakci. To vedlo k přehnané zdrženlivosti, která mu s gradující diskuzí o potřebě důchodové reformy začala být naopak vyčítána. Za jeho vlády byly vypracovávány tři různé studie o možných způsobech důchodové reformy a o vlivech rozličných ekonomických a demografických změn na budoucnost systému. Tyto studie se ve svých závěrech značně rozcházely, což ještě více odradilo Jospinovu vládu od jakékoliv reformy, jež byla nakonec odsunuta na období po volbách v roce 2002.²⁵

Jedním z viditelných výsledků funkčního období Jospinovy vlády bylo založení podpůrného rezervního fondu v roce 1999.²⁶ Zde měly být ukládány přebytky ze sociálního pojištění, výnosy z dividend státem vlastněných firem a zisky z jejich budoucích privatizací a prodeje licencí na mobilní síť UMTS. Tyto rezervy byly určeny k tomu, aby zajistily udržitelnost průběžně financovaného důchodového systému za podmínek očekávaných demografických obtíží. Rezervy se v něm navyšovaly pomaleji, než se předpokládalo při jeho vzniku (předpoklad dosažení 150 mld. eur v roce 2020).²⁷ Nakonec byly prostředky ve fondu určeny k vyrovnávání deficitu *všeobecného režimu* v rámci důchodové reformy v roce 2010, kdy finanční rezervy ve fondu dosahovaly výše kolem 35 miliard eur.²⁸

Dalším uskutečněným krokem Jospinovy vlády v oblasti penzí bylo zřízení speciálního poradního výboru pro další směřování důchodové reformy *Conseil d'orientation des retraites* (COR) v roce 2000. COR umožnil sdružení všech hlavních aktérů důchodové reformy – zástupců sociálních partnerů, zástupců vlády, parlamentu a poradních expertů. Jeho hlavním úkolem se stalo monitorovat důchodový systém a podávat doporučení, jak by se mělo postupovat v případě reformy. Jeho první zpráva z roku 2001 následně ovlivnila diskuzi okolo rozsáhlejší reformy v roce 2003.²⁹

²⁵ Ibid., 80-82.

²⁶ Ibid., 82.

²⁷ Schludi, „The Reform of Bismarckian Pension Systems: A Comparison of Pension Politics in Austria, France, Germany, Italy and Sweden“, 210-211.

²⁸ Les enjeux de la réforme des retraites en France, Reuters, 3. září 2010, <https://global.factiva.com> (staženo 10. 12. 2013).

²⁹ Tompson, „The Political Economy of Reform: Lessons from Pensions, Product Markets and Labour Markets in Ten OECD Countries“, 88.

1.3.3 Fillonova reforma

V roce 2003 byla další reforma již v režii pravicové vlády Jeana-Pierra Raffarina vzniklé po volbách v roce 2002, kdy levice utrpěla jak v prezidentských tak následných parlamentních volbách značnou porážku. Pravice získala v Národním shromáždění pohodlnou většinu a mohla se pustit již do tolik potřebné reformy penzijního systému. Bylo třeba především omezit zvyšování podílu schodku penzijního systému na HDP, ale zároveň nevyvolat příliš velké sociální hnutí proti reformě. Cílem reformy, kterou měl na starosti tehdejší ministr práce François Fillon, bylo sblížení podmínek zaměstnanců ve veřejném sektoru s těmi pracujícími v soukromém sektoru. Při její tvorbě byli vyslyšeni na pravidelných setkáních sociální partneři, kteří již sami začátkem roku 2003 začali volat po důchodové reformě a odbory přišly i se svými zvláštními požadavky.³⁰ Na samotný vládní návrh reformy však sociální partneři velký vliv neměli a vláda postupovala dle strategie tzv. konzultace bez vyjednávání, kdy je jen seznamovala s kroky, které hodlá podniknout.³¹ Nakonec v dubnu 2003 vláda představila svůj konečný návrh. Odbory na něj reagovaly vyvoláním manifestací a stávek. Vláda proto posléze s částí odborových organizací vyjednala několik ústupků, čímž rozdělila jejich jednotný postoj a oslabil jejich odpor tak, že mohla bez potíží reformu přijmout.³²

Konečná podoba reformy zahrnovala sblížení podmínek veřejného sektoru se soukromým (výše pojistného období, indexace důchodů na růst cen). Jako úplně nové opatření byl zaveden systém pobídek spočívající v bonusovém navyšování důchodu o benefit (*surcote*) či jeho sankčním snižování (*décote*) v závislosti na tom, zda odchází pracující do důchodu předčasně nebo až po překročení důchodového věku 60 let. Základní podmínky pro získání plného důchodu tj. odchod do důchodu v 60 letech při odpracování minimální kontribuční doby byly zachovány. Další opatření obsažené v reformě byly i některé již zmíněné kompromisní ústupky odborům.³³ Tato reforma na jednu stranu měla v plánu sblížit důchodové režimy zaměstnanců soukromého a části veřejného sektoru, ale rostoucí deficit celého důchodového systému si za úkol razantně zredukovat nevzala. V soukromém sektoru se plánovala redukce jen 5 miliard

³⁰ Mandin a Palier, „The politics of pension reform in France: The end of exceptionalism?“, 83-84.

³¹ Tompson, „The Political Economy of Reform: Lessons from Pensions, Product Markets and Labour Markets in Ten OECD Countries“, 81-82.

³² Mandin a Palier, „The politics of pension reform in France: The end of exceptionalism?“, 83-84.

³³ zvýšení penze lidem s minimální mzdou ze 75 % na 85 % referenční mzdy, částečné zahrnutí bonusů státních úředníků do penzijního systému a zachování předčasného odchodu do důchodu s plnou penzí pro ty, kteří mají potřebnou povinnou dobu odvodů příspěvků již odpracovanou před šedesátým rokem života

z předpokládaného deficitu 15 miliard v roce 2020, kdyby se k reformě nepřistoupilo. Ve veřejném sektoru byla plánovaná redukce větší, a to celých 13 miliard z předpokládaného deficitu 28 miliard v roce 2020. V soukromém sektoru se spoléhalo na výrazný pokles nezaměstnanosti a využití části příspěvků z této oblasti na pokrytí předpokládaného 10 miliardového deficitu.³⁴

Implementace reformy proběhla bez větších potíží a v roce 2007 došlo i k využití automatického regulačního mechanismu reformy. Byl prověřen demografický vývoj obyvatelstva a podle toho mělo být dále navrženo zvýšení či ponechání naplánovaného povinného pojistného období. I přes doporučení menšího navýšení pojistného období se setrvalo na hodnotách stanovených v roce 2003.³⁵

Zároveň v té době začala diskuze o reformování zbývajících segmentu zaměstnanců. Těmi byli zaměstnanci velkých státních firem a podniků (SNCF, RATP a EDF-GDF), kteří využívali tzv. *speciální režimy*, jichž se žádná reforma prozatím nedotkla. Politici je ze strategických důvodů z obavy před reakcí jejich silných odborů nechávali po celá léta stranou. Po reformě všech ostatních režimů nastal příhodný okamžik i pro jejich reformu, neboť se *speciální režimy* staly nejvýhodnějšími důchodovými režimy, což je značně izolovalo od ostatních a případný nátlak i tak silných odborů by ve společnosti nezískal značnou podporu.³⁶

1.3.4 Reforma speciálních režimů

Reformu *speciálních režimů* a pokračování v kurzu Fillonovy reformy sliboval ve své volební kampani vítězný kandidát prezidentských voleb v roce 2007 Nicolas Sarkozy. Během volební kampaně prosazoval, co se oblasti důchodového zabezpečení týče, nastolení rovnosti mezi všemi skupinami obyvatelstva, což znamenalo nezbytnou reformu zbývajících *speciálních režimů*. Poté navrhoval postupovat tak, jak to ukládala Fillonova reforma z roku 2003.³⁷

³⁴ Tompson, „The Political Economy of Reform: Lessons from Pensions, Product Markets and Labour Markets in Ten OECD Countries“, 90-92.

³⁵ Ibid., 94-95.

³⁶ Dominique Albertini, „Vingt ans et déjà quatre grandes réformes des retraites“, *Libération*, 10. 6. 2014, http://www.liberation.fr/economie/2013/06/10/depuis-vingt-ans-quatre-grandes-reformes-des-retraites_904449 (staženo 15. 12. 2013).

³⁷ Nicolas Sarkozy, debatu vedli Patrick Poivre d'Arvor et Arlette Chabotová, *2007 le débat : Ségolène Royal et Nicolas Sarkozy*, TF1 a France 2, 2. května 2007.

Reforma *speciálních režimů*, jejímž hlavním principem bylo vyrovnání povinného pojistného období s ostatními režimy v soukromém a veřejném sektoru, vstoupila v platnost přibližně rok po Sarkozyho zvolení v létě 2008. K jejímu přijetí nakonec došlo dle předpokladů bez vážnějších problémů.³⁸

Ostatní důchodové režimy pokračovaly v parametrech Fillonovy reformy, ale deficit důchodového systému se nijak razantně nesnižoval a v budoucnosti se dalo počítat s další reformou či jiným opatřením k jeho snížení a zachování tak životaschopnosti celého systému. Tato reforma nedala na sebe dlouho čekat a již necelé dva roky po přijetí reformy *speciálních režimů* bylo v červnu 2010 oznámeno znění návrhu další důchodové reformy, která se měla stát pro francouzskou společnost značně kontroverzní, neboť rušila dobytou výsadu důchodu v 60 let v plné výši při daném pojistném období, a vzedmula tím tak značný odpor u veřejnosti.³⁹

1.4 Důchodová reforma 2010

Reforma z roku 2010 se měla vyrovnat se dvěma hlavními problémy penzijního systému. Měla za úkol snížit deficit důchodového systému a zajistit tak další životaschopnost průběžně financovanému systému a také udržet úroveň důchodů v přijatelné výši i do budoucna. To mělo zajistit několik hlavních opatření, na kterých stála reforma.⁴⁰

Prvním a nejvíce diskutovaným opatřením se stalo zvýšení věku odchodu do důchodu z 60 na 62 let, a to postupným zvyšováním o čtyři měsíce za rok v období od července 2011 do roku 2018. Opatření postupného navýšení důchodového věku bylo zavedeno ve všech důchodových režimech s výjimkou *speciálních režimů*, u kterých mělo ke stejnému procesu dojít až po roce 2017.⁴¹

Tomuto zvýšení důchodového věku se vyhnuly i některé další skupiny obyvatel. Věk odchodu do důchodu se nenavýšoval lidem se zdravotním postižením či s různými

³⁸ Dominique Albertini, „Vingt ans et déjà quatre grandes réformes des retraites“.

³⁹ „How buoyant is France?; France's public finances“, *The Economist*, č. 8687, 19. 6. 2010, 51-52, <http://www.proquest.com> (staženo 20. 4. 2014).

⁴⁰ „Les grandes mesures de la réforme des retraites de 2010 (entrée en vigueur le 1er juillet 2011)“, Le portail du service public de la Sécurité sociale, <http://www.securite-sociale.fr/Les-grandes-mesures-de-la-reforme-des-retraites-de-2010-entree-en-vigueur-le-1er-juillet-2011> (staženo 22. 4. 2014).

⁴¹ Nathalie Cheysson Kaplan, „Réforme des retraites: tout ce qui change dès 2011“, *Capital*, 10. listopadu 2010, <http://www.capital.fr/retraite/actualites/reforme-des-retraites-tout-ce-qui-change-des-2011-541580> (staženo 22. 4. 2014).

nemocemi z povolání dle zvláštních podmínek a lidem, kteří začali pracovat před 18 rokem. Ti, kteří zahájili svou pracovní kariéru již ve 14 nebo 15 letech, mohli pak odejít do důchodu už v 58 letech. Dalším opatřením se zvýšil i věk nároku na plnou výši důchodu bez ohledu na splnění potřebné délky pojistného období z původních 65 let na 67 let. Zde platily zvláštní podmínky pro matky s více jak třemi dětmi a pro rodiče se zdravotně postiženými dětmi, kterých se toto zvýšení na 67 let nedotklo.⁴²

Co se týče délky pojistného období potřebné k plné výši důchodu, její prodlužování pokračovalo dále, tak jak bylo nastaveno reformou z roku 2003. Jedinou změnou bylo postupné zvyšování pojistného státním úředníkům, kterým se měla výše poplatků zvýšit ze 7,8 % na 10,55 % během období let 2011 – 2020 a vyrovnat se tak s pojistnými poplatky zaměstnanců v soukromém sektoru.⁴³ Tímto krokem se pokračovalo ve sbližování podmínek státních úředníků s těmi platnými ve *všeobecném režimu*. Bylo také rozhodnuto, že rezervní fond pro důchody založený v roce 1999 bude plně financovat deficit důchodového systému v letech 2011 až 2018.⁴⁵

Zákon o důchodové reformě byl po schválení oběma komorami Parlamentu a potvrzení Ústavní radou vyhlášen prezidentem 9. listopadu 2010.⁴⁶ Zařadila se tak po boku tří předchozích reform do série parametrických reform, které jen upravily některé veličiny důchodového systému a jako takové neznamenal žádnou převratnou změnu řešící dlouhodobou finanční udržitelnost systému.

2. Vlivy demografického vývoje a změn

Demografický faktor je jedním z nejdůležitějších činitelů, který ovlivňuje oblast sociálního zabezpečení a cíle sociální politiky. Demografické složení obyvatelstva země je základním parametrem pro systémy sociálního zabezpečení. Strukturou obyvatelstva je ovlivněn také důchodový systém. Ovlivňuje ho nejen základní poměr produktivního

⁴² „Les grandes mesures de la réforme des retraites de 2010 (entrée en vigueur le 1er juillet 2011)“.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Michel Issindou et Denis Jacquat, „Rapport d'information sur la mise en application de la loi n° 2010-1330 du 9 novembre 2010 portant réforme des retraites“, *Assemblée nationale*, 6. července 2011, <http://www.assemblee-nationale.fr/13/pdf/rap-info/i3629.pdf>, 26-27.

⁴⁵ Raoul Sachs, „Le Fonds de réserve pour les retraites mobilisé pour la réforme“, *Le Point*, 16. června 2010, http://www.lepoint.fr/le-fonds-de-reserve-pour-les-retraites-mobilise-pour-la-reforme-16-06-2010-467280_19.php (staženo 22. 4. 2014).

⁴⁶ Zákon o důchodové reformě, *Loi n° 2010-1330 du 9 novembre 2010 portant réforme des retraites*, http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=AF845CA9C5A331262437ACBEA29A4AF3.tp_djo05v_2?cidTexte=JORFTEXT000023022127&categorieLien=id

obyvatelstva k lidem v neproduktivním důchodovém věku, ale vstupují zde do hry také kvalitativní faktory. Na demografickou základnu důchodového systému mají totiž dopad i některé ekonomické jevy, jako je vývoj nezaměstnanosti nebo stoupající či klesající životní úroveň obyvatelstva. K dalším kvalitativním demografickým faktorům ovlivňující nastavení důchodového systému se dají také přičíst jevy, které zkoumá sociální demografie. Mezi tyto jevy patří skladba společnosti ze sociálního či kulturního hlediska. Ve francouzském důchodovém systému je to především početnost různých socioprofesionálních skupin, které jsou stěžejní pro další osud rozličných důchodových režimů.⁴⁷ V této části práce se budu zabývat jen dvěma nejpodstatnějšími jevy, jimiž jsou stárnutí populace a míra nezaměstnanosti.

2.1 Stárnutí populace

Již od konce 80. let 20. století nebyly demografické předpovědi pro další vývoj důchodového systému postavenému na průběžném financování příznivé či jakkoliv optimistické. Z příčin klesající porodnosti a zlepšující se životní úrovně vedoucí k prodloužení průměrné délky života začala francouzská společnost jako většina společností vyspělých zemí postupně stárnout. Navíc se očekávalo, že postupně od roku 2006 bude vstupovat do důchodového věku početná poválečná generace, jež se narodila při baby boomu v letech 1945 až 1974. Tomuto procesu se ve Francii záměnou anglického slova *baby* (dítě) za francouzské slovo *papy* (dědeček) začalo přezdívat *papy boom*.⁴⁸ Tento očekávaný demografický proces, jemuž nenapomáhala ani stále klesající porodnost, byl základním motivem všech dosavadních důchodových reforem a důchodová reforma v roce 2010 nebyla výjimkou.

Demografické předpovědi z druhé poloviny 80. let 20. století, jež předpovídaly značný úbytek ekonomicky aktivního obyvatelstva na úkor penzistů, se z důvodu přílivu přistěhovalců do Francie nenaplnily v takovém rozsahu. Demografické projekce francouzského Národního institutu pro statistiku a ekonomické studie (INSEE) z roku 2006, s jejichž údaji se pracovalo při plánování důchodové reformy, ukazovaly, že stárnutí francouzské populace bude mírnější, než se v předchozích letech předpokládalo (věková skupina nad 60 let by měla tvořit v roce 2050 již jen 32 % populace oproti

⁴⁷ Munková, „Sociální politika v evropských zemích“, 21-22.

⁴⁸ Nathalie Blanpain a Olivier Chardon, „Un papy-boom aura lieu, même si l'espérance de vie ne progressait plus“, *Espace populations sociétés*, 2011/3, <http://eps.revues.org/4760> (staženo 25. 4. 2014).

odhadovaným 35 % z roku 2001).⁴⁹ Stárnutí populace však stále zůstane značným problémem, k němuž bude docházet především ze tří příčin. Za prvé v letech 2006 až 2035 by měli přicházet do důchodového věku lidé z generace *baby boomu* a mělo by tedy docházet k již zmíněnému *papy boomu*. Dle odhadů z roku 2006 se skupina lidí ve věku nad 60 let stane od roku 2014 dokonce početnější než nejmladší skupina lidí do 20 let. Do roku 2050 by měl počet seniorů narůst téměř na dvojnásobek z 12,6 milionů v roce 2005 na 22,3 milionů.⁵⁰ Tomu bude přispívat nejen stárnutí silných ročníků, ale také zvyšující se ukazatel naděje dožití, který je tak druhou příčinou stárnutí francouzské populace. Naděje dožití při narození činila v roce 2010 78,3 let u mužů a 85,3 let u žen⁵¹ a dále by se měla zvyšovat. Od roku 2035, kdy by měl efekt *papy boomu* pominout, by měla být právě převažující příčinou růstu počtu seniorů.⁵² Třetím posledním faktorem, který ovlivňuje stárnutí obyvatelstva je míra porodnosti. Francie patří v tomto ohledu oproti svým sousedům k zemím s vyšší mírou porodnosti. Od roku 1990, kdy dosáhla porodnost nejnižší hodnoty 1,78 dítěte na matku, vykazuje pozvolný stoupající trend. V roce 2009 překročila hranici 2,0 dětí na matku a dále se mírně zvyšuje.⁵³ Dle projekcí z roku 2006 by se měla míra porodnosti dále rozvíjet v rozmezí 1,7 až 2,1 dítěte na matku, což by mělo do roku 2050 zajistit stabilní počet osob ve skupině do 20 let, který by se měl pohybovat okolo hodnoty 15 milionů jako v roce 2005.⁵⁴ Naopak počet osob v produktivním věku (20-59 let), jež jsou pro průběžně financované důchodové režimy nejdůležitější skupinou populace, by mělo od roku 2008 ubývat. Tuto sestupnou tendenci by měl mít na svědomí efekt *papy boomu*, a tudíž by měla trvat přibližně do roku 2034. Tehdy by se měl počet osob v produktivním věku stabilizovat a do roku 2050 zůstat na hodnotách okolo 32,2 milionů.⁵⁵

Pro samotný důchodový systém je však zásadním údajem procentuální skladba obyvatelstva, a to v první řadě podíl seniorů (nad 60 let) k celé populaci. Ten by měl

⁴⁹ „Projections de population pour la France métropolitaine à l’horizon 2050“, *Insee Première*, č. 1089 - červenec 2006, <http://www.insee.fr/fr/ffc/ipweb/ip1089/ip1089.pdf> (25. 4. 2014).

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ „Life expectancy at birth, by sex“, Eurostat.

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00025> (staženo 25. 4. 2014).

⁵² Retraites: perspectives actualisées à moyen et long terme en vue du rendez-vous de 2010, Conseil d’orientation des retraites, 14. dubna 2010, 51.

⁵³ „Total fertility rate“, Eurostat,

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde220&plugin=1> (staženo 25. 4. 2014).

⁵⁴ „Projections de population pour la France métropolitaine à l’horizon 2050“.

⁵⁵ Ibid.

stoupnout z 20,8 % v roce 2005 na 30,6 % v roce 2035 a na 31,9 % v roce 2050. Naopak počet osob v produktivním věku by se měl snižovat a jejich podíl na populaci by měl mezi lety 2020 a 2025 klesnout pod 50 %. Rozhodnou veličinu pro budoucí směřování důchodové politiky představuje index závislosti seniorů, který je poměrem počtů těchto dvou skupin osob, tedy osob ve věku 60 a více let a osob ve věku 20-59 let.⁵⁶ Index závislosti seniorů má od roku 2008 stoupající tendenci a v dalších letech ho čeká velmi rychlý vzestup. V roce 2010 dosáhl hodnoty 43 osob ve věku 60 a více let na 100 osob v produktivním věku 20-59 let a dle hypotéz CORu z konce roku 2010 by měl prudce stoupat do roku 2035 na hodnotu 66 seniorů na 100 osob v produktivním věku. Poté je předpokládán pouze pozvolný vzestup indexu na 70 seniorů na 100 osob v produktivním věku. Na této úrovni by se měl zastavit mezi lety 2050 až 2060.⁵⁷

Index závislosti seniorů podává důchodové politice jen rámcový popis stavu a vývoj struktury populace, který je potřebný pro dlouhodobý záměr důchodové politiky. Pro konkrétní situaci důchodového systému jsou důležitější ukazatele kvalitativní demografie, a to především vývoj míry zaměstnanosti a nezaměstnanosti a z toho vycházející poměr počtu osob reálně přispívajících do systému a počtu osob ze systému profitujících.⁵⁸

2.2 *Nezaměstnanost*

Nezaměstnanost je klíčovým faktorem institucí sociálního zabezpečení, co se týče jejich příjmů a výdajů. Značný nárůst nezaměstnanosti může znamenat pokles příjmů do důchodového systému z poplatků do něj odváděných zaměstnanci, který se musí nějakým způsobem projevit v úpravě parametrů systému z hlediska střednědobého zvýšení nezaměstnanosti. V delším časovém horizontu je již potřeba přemýšlet nad hlubšími strukturálními změnami systému.

Vývoj nezaměstnanosti od poslední předchozí důchodové reformy v roce 2003 vykazoval do 1. čtvrtletí roku 2008 příznivou tendenci, z 8,8 % v závěru roku 2003

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ „Projections démographiques INSEE 2010: ratio de dépendance démographique et espérance de vie à 60 ans“, *Conseil d'orientation des retraites*, 15. 12. 2010, <http://www.cor-retraites.fr/IMG/pdf/doc-1447.pdf> (staženo 25. 4. 2014).

⁵⁸ Munková, „Sociální politika v evropských zemích“, 21-22.

klesla hodnota nezaměstnanosti o 1,6 % na 7,2 % v 1. čtvrtletí roku 2008.⁵⁹ Po vypuknutí finanční a následné ekonomické krize vývoj nezaměstnanosti nabral opačný směr a od roku 2008 nezaměstnanost ve Francii rostla. V úvodu roku 2009 byla již zpět na číslech z roku 2003 a v závěru roku vystoupala na svou nejvyšší hodnotu od roku 2003 na 9,6 %.⁶⁰ Tento vývoj netvořil zvláště vhodné podmínky pro navýšení příspěvků do ztrátového penzijního systému na úkor odvodů do systému podpory v nezaměstnanosti představující také jednu ze zamýšlených možností jak finančně pomoci důchodovému systému. Celkový počet nezaměstnaných osob v celých číslech činil v roce 2010 2,7 milionů a počet zaměstnaných osob se pohyboval okolo 25,7 milionů.⁶¹ Zvláště důležitým faktorem pro příjmy penzijního systému je již zmíněná míra zaměstnanosti.

Pro potřeby směřování důchodové politiky související s kroky prodlužování potřebné doby pojištění a navyšování věku odchodu do důchodu je pak zásadní vývoj míry zaměstnanosti osob v předdůchodovém věku,⁶² tedy skupiny, jež se změny další reformy mohou bezprostředně týkat. U této skupiny se i přes hospodářskou krizi míra zaměstnanosti nesnižovala a obávaný nárůst předčasných odchodů do důchodu nenastal. Krize měla z hlediska zaměstnanosti především dopad na mladší generace, a to zejména na mladé lidi vstupující po škole a studiích na pracovní trh, u skupiny 15-24 let byla míra zaměstnanosti 30,3 % tj. nejnižší ze všech tří sledovaných skupin (15-24 let, 25-54 let a 55-64 let) a také se vyznačovala dalším extrémem, a to nejvyšší mírou nezaměstnanosti, která dosáhla v roce 2010 v průměru 22,9 %.⁶³

Naopak míra zaměstnanosti lidí v předdůchodovém věku⁶⁴ dosahovala v roce 2010 39,7 %, a ač na hodnotách pod evropským průměrem (46,3 %)⁶⁵, pokračovala ve svém dlouhodobém trendu mírného zvyšování, který si držela již od roku 2000.⁶⁶ Pozitivní vývoj zaznamenala u této věkové skupiny také míra nezaměstnanosti

⁵⁹ „La mesure du chômage au niveau national: l'enquête Emploi“, Institut national de la statistique et des études économiques, březen 2014, http://www.insee.fr/fr/publications-et-services/default.asp?page=dossiers_web/chomage/mesure-bit.htm (staženo 29. 11. 2014).

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Anne Mansuy a Loup Wolff, *Une photographie du marché du travail en 2010*, Insee Première N° 1391 - únor 2012, http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=ip1391#inter (staženo 29. 11. 2014).

⁶² V tomto případě jde o skupiny lidí ve věkovém rozmezí 50-65 let

⁶³ Mansuy a Wolff, „Une photographie du marché du travail en 2010“.

⁶⁴ 55-64 let

⁶⁵ „Emploi par âge“, Institut national de la statistique et des études économiques, http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?reg_id=0&id=3489 (staženo 30. 11. 2014).

⁶⁶ Jacques Freyssinet, *Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France*, (Ženeva: Mezinárodní organizace práce, 2012), http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_dialogue/---dialogue/documents/publication/wcms_179444.pdf (staženo 30. 11. 2014), 3.

dosahující v roce 2010 6,3 %, což bylo pod hodnotou celkové míry, jež vystoupala v daném roce na 9,4 %.⁶⁷ Tento příznivý jev byl především způsoben příchodem generace poválečného *baby boomu* do této věkové skupiny, méně pak také opatřeními, která byla v letech 2005-2006 přijímána k podpoře zaměstnanosti osob v předdůchodovém věku. Je třeba dodat, že u osob v předdůchodovém věku zkresluje data o nezaměstnanosti přítomná dlouhodobá nezaměstnanost, při níž se již nezaměstnaní vzdávají aktivního hledání práce. Tito lidé pak nespádají pod definici nezaměstnaného dle Mezinárodní organizace práce a nejsou tak započítáváni do statistik. Počet těchto nezaměstnaných se snižoval, ale jen velmi mírným tempem, ze 400 tisíc v roce 2006 klesl jejich počet na hodnotu okolo 300 tisíc v roce 2010.⁶⁸

Jak je vidět tak demografický vývoj, přesněji všeobecný trend stárnutí populace, nebyl až tak závažný a v porovnání s jinými evropskými zeměmi na tom byla Francie podstatně lépe, než aby jen z tohoto důvodu musela přistupovat k náhlým a okamžitým reformám, jakou byla reforma roku 2010. Závažnějšími jsou však hodnoty aktivity nejmladší a nejstarší části populace. Především nízká míra zaměstnanosti obyvatel nad 55 let nenahrává úvahám o zvýšení hranice věku odchodu do důchodu.

3. Ekonomické vlivy

Faktory ekonomické povahy jsou silně provázány s demografickými vlivy působící na důchodový systém. Demografické vlivy uvedené v předchozí kapitole působí přirozeně na ekonomickou situaci penzijního systému a patří tak k jejím bezprostředním příčinám. V této kapitole se ve stručnosti zaměřím na finanční stav instituce od počátku 90. let a jeho následný vývoj a poté jak finanční situaci a směřování důchodového systému ovlivnily nepříznivé ekonomické změny způsobené krizí v letech 2008 – 2009.

⁶⁷ Mansuy a Wolff, „Une photographie du marché du travail en 2010“.

⁶⁸ Freyssinet, „Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France“, 3.

3.1 Ekonomický stav důchodového systému před krizí 2008 – 2009

Francouzský důchodový systém není ze své podstaty povinného průběžně financovaného státního sociálního zabezpečení přímo provázaný s finančním trhem jako fondově financované systémy, takže nereaguje na výkyvy jím způsobené okamžitě. Působí však na něj nepřímo, a to především prostřednictvím trhu práce, neboť na vývoji produktivních schopností aktivní populace závisí jeho příjmy. Na finanční stav systému tedy doléhají změny na kapitálových trzích až s jistým odstupem, poté co se projeví na vývoji aktivity obyvatelstva a míry nezaměstnanosti.⁶⁹

Všeobecný režim důchodového systému chronicky vykazoval již od poloviny 80. let deficit.⁷⁰ Situace se nezlepšila ani na počátku 90. let, kdy na něj dolehlo vyšší finanční zatížení způsobené větším množstvím odchodů do penze, poklesem ekonomického růstu a zvýšenou nezaměstnaností. Systém byl působením těchto vlivů na počátku 90. let ve schodku, ze kterého se dostal do rovnováhy po reformě a po oživení ekonomiky v polovině 90. let, v jejich závěru a na počátku další dekády se finanční stav instituce vyrovnal a dokonce dosahoval kladných čísel, což souviselo především s dobrým vývojem ekonomiky vyznačující se hospodářským růstem a růstem mezd na přelomu tisíciletí (viz Graf č. 1).⁷¹

Situace byla natolik dobrá, že se i celý systém sociálního zabezpečení mezi roky 1999 a 2001 dostal z dlouhodobého schodku. Náročnost velmi šetrného systému sociálního zabezpečení zapříčinila další návrat do záporných čísel již v roce 2002, kdy se zpomalil relativně silný ekonomický růst zaznamenaný v předchozích letech. Na důchodový všeobecný režim tato změna neměla přímý dopad a dále vykazoval přebytek (viz Graf č. 2).⁷² Jeho situace se však změnila nedlouho poté s příchodem generace poválečného *baby boomu* do důchodového věku, což vedlo k masivnímu nárůstu množství odchodů do důchodu v letech 2004 - 2008 a tím také k většímu zatížení

⁶⁹ Christine Lagoutte a Anne Reimat, „Pension Systems after the Storm: France and the United Kingdom in a Comparative Analysis“, *The European Journal of Comparative Economics* 9, č. 2, <http://eaces.liuc.it/18242979201202/182429792012090206.pdf> (staženo 6. 12. 2014), 318-320.

⁷⁰ Schludi, „The Reform of Bismarckian Pension Systems: A Comparison of Pension Politics in Austria, France, Germany, Italy and Sweden“, 192-193.

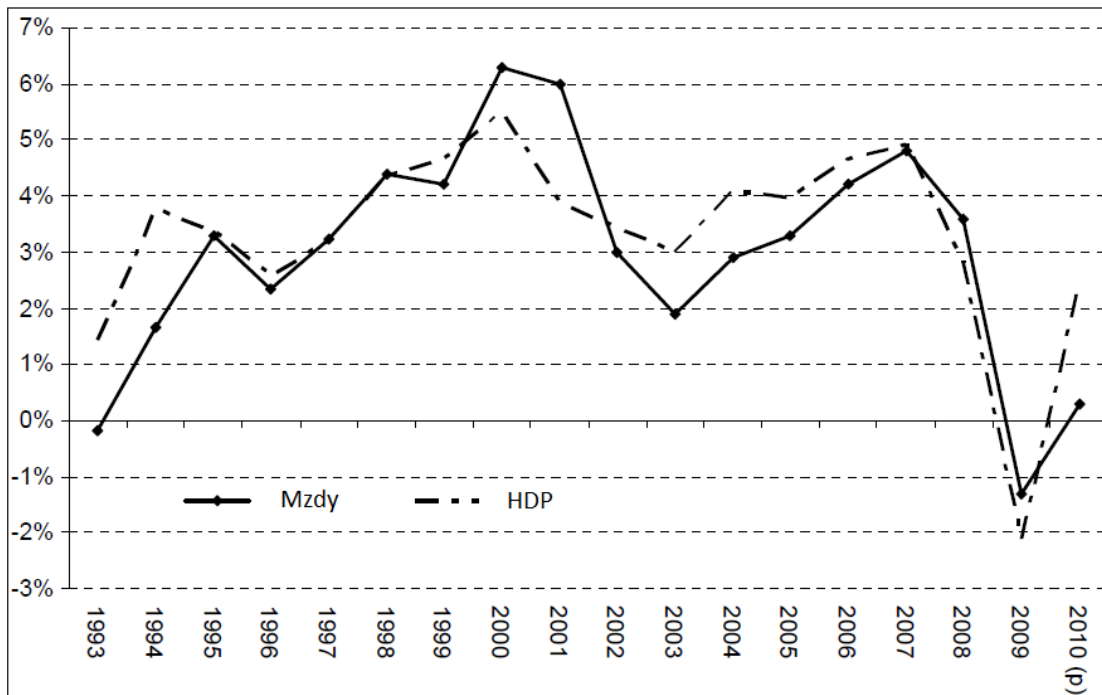
⁷¹ Freyssinet, „Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France“, 2-3.

⁷² Ibid, 2-3.

důchodového systému. Od roku 2005 začal *všeobecný režim* vykazovat schodek, který se s čím dál tím větším množstvím nově příchozích penzistů dále zvyšoval.⁷³

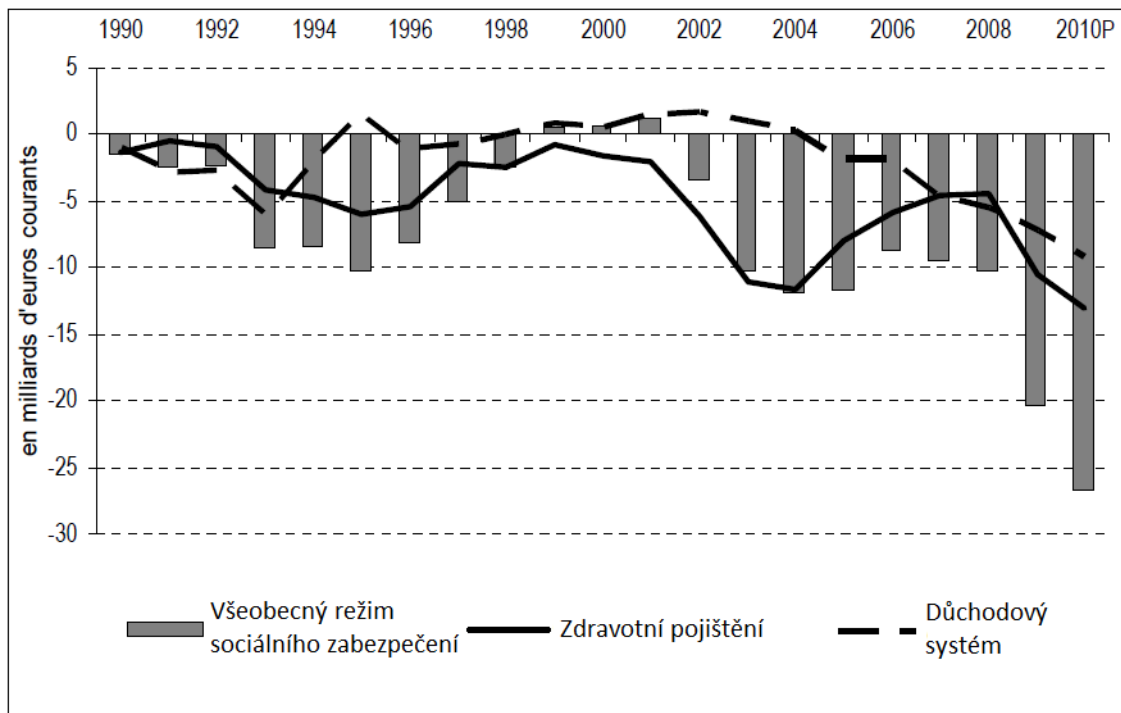
⁷³ „La Branche vieillesse du régime général“, *Chiffres-clés 2010 de la branche vieillesse du régime général*, 11. 7. 2011, http://www.securite-sociale.fr/IMG/pdf/chiffres_cles_2010_vieillesse.pdf (staženo 15. 12. 2014).

Graf č. 1 - Vývoj HDP a úrovně mezd

Zdroj: „Les comptes de la sécurité sociale – rapport 2010“, *Commission des comptes de la Sécurité sociale*, červen 2010, <http://www.securite-sociale.fr/IMG/pdf/ccss201006.pdf> (staženo 15. 12.2014)

Graf č. 2 – Vývoj zůstatku Sociálního zabezpečení a jeho dvou součástí –
důchodového a nemocenského pojištění (v miliardách eur)

Zdroj: „Les comptes de la sécurité sociale – rapport 2010“, *Commission des comptes de la Sécurité sociale*, červen 2010, <http://www.securite-sociale.fr/IMG/pdf/ccss201006.pdf> (staženo 15. 12.2014)

3.2 Světová ekonomická krize a její dopady na francouzský důchodový systém

Prudký útlum světové ekonomiky zasáhl výrazně i francouzské hospodářství což výrazně prohloubilo i problémy se kterými se potýkal státní důchodový systém. Hospodářství země postihl poměrně silný propad růstu již před zářím roku 2008, kdy byla americká investiční banka Lehman Brothers nucena vyhlásit platební neschopnost. Tato událost znamenala prohloubení nedůvěry na světových trzích a vyvolala obavy o možnosti opakování krize z 30. let 20. století. Dosavadní důraz vlády Nicolase Sarkozyho na politiku úspor byl vystřídán strategií stimulace hospodářského růstu, a to i za cenu zvýšení rozpočtového deficitu.⁷⁴ Tzv. stimulační balíček, představený na podzim roku 2008, obsahoval opatření v hodnotě 26 miliard EUR. Plán podpory hospodářského růstu byl zaměřen zejména na podporu rozvoje infrastruktury, vysokého školství, výzkumu a vývoje a recesí těžce zasaženého automobilového průmyslu, prostřednictvím tzv. šrotovného.⁷⁵ I přes tato nákladná opatření zažila v roce 2009 francouzská ekonomika nejhlubší recesi od konce druhé světové války. Tyto skutečnosti měly zásadní dopad na výběr daní a sociálního pojištění. Došlo k výraznému zvýšení nezaměstnanosti, zpomalení růstu mezd v roce 2008 a následně v roce 2009 i k poklesu mezd v soukromém sektoru.⁷⁶

Tento stav měl zásadní negativní dopad na bilanci veřejných financí, včetně sociálního a důchodového systému a tím i na vnímání nutnosti změny systému sociálního zabezpečení. V roce 2009 dosáhl schodek veřejných financí 7,5 % HDP a veřejný dluh dosáhl hodnoty téměř 80 % HDP. Ve stejném roce se pak výdaje na financování systému důchodového pojištění zvýšily na 12,4 % HDP. Deficit důchodového účtu *všeobecného režimu* činil i přes mimořádné finanční výpomoci v roce 2008 celkem 10 % deficitu veřejných financí. V letech 2009 a 2010 klesl tento podíl na 7 % celkového deficitu veřejných financí.⁷⁷⁷⁸ Z odborné prognózy CORu z 14.

⁷⁴ *OECD Economic Surveys: France 2011*, (OECD Publishing 2011), 48-49.

⁷⁵ „Sarkozy outlines €26 billion French stimulus plan“, *The New York Times*, 4. listopadu 2008, http://www.nytimes.com/2008/12/04/business/worldbusiness/04iht-04franc.18398529.html?_r=1&stz=17.12.2014.

⁷⁶ Lagoutte a Reimat, „Pension Systems after the Storm: France and the United Kingdom in a Comparative Analysis“, 318-319.

⁷⁷ V celkových částkách byl deficit ve skutečnosti vyšší než v roce 2008, kdy dosahoval výše 5,6 miliard eur. V roce 2009 činil 7,2 miliardy eur a v roce 2010 vystoupal na 8,9 miliard eur. (zdroj: Commission des comptes de la Sécurité sociale, červen 2011)

⁷⁸ *Ibid.*, 318-319.

dubna 2010, která se stala výchozím bodem pro důchodovou reformu, vyplývá prudký dopad hospodářské krize na důchodový systém. Oproti předchozím předpovědím z roku 2007 se předpovídaný deficit na rok 2020 skoro zdvojnásobil z 24,8 miliard eur na částku v rozmezí 40 až 49 miliard eur. Při nejpříznivějších podmínkách míry nezaměstnanosti a vývoje produktivity práce by pro zachování rovnováhy pro rok 2020 bylo třeba buďto zvýšit věk odchodu do důchodu o čtyři roky nebo zvýšit příspěvky na důchodové pojištění o 3,8 bodů při současném zvýšení věku odchodu do penze o jeden rok, zároveň také klesne poměr průměrného důchodu a průměrného pracovního výdělku o 6,2 %.⁷⁹

V čase ekonomické krize se sice zvyšoval odpor vůči prosazování nepopulárních opatření, na druhé straně však zhoršený vývoj veřejných financí a další nepříznivé ekonomické předpovědi zdůraznily neudržitelnost a potřebu reformy důchodového a sociálního systému.

4. Sociologický faktor

Pod sociologické faktory ovlivňující institut důchodového pojištění můžeme zahrnout všechny společenské aktéry působící na jeho funkci a disponující určitým vlivem na utváření politiky jeho dalšího směřování. Francie se vyznačuje korporátním modelem sociálního zabezpečení, ve kterém hrají svou roli především sociální partneři. Těm bych se chtěl věnovat v první části této kapitoly. V druhé části se zaměřím na instituce, které mají vliv na formování důchodové politiky, a také slouží sociálním partnerům jako fóra pro diskuzi o dalším jejím směřování se zástupci politiků a odborné veřejnosti.

4.1 Sociální partneři

Mezi sociální partnery s vlivem na formulaci důchodové politiky, tradičně patří odborové organizace a hnutí zastupující zájmy zaměstnanců na jedné straně a na straně druhé organizace sdružující zaměstnavatele.

⁷⁹ Luc Peillon, „Les retraites creusent leur trou“, *La Libération*, 14. 4. 2010, http://www.liberation.fr/economie/2010/04/14/les-retraites-creusent-leur-trou_620778 (staženo 17. 12. 2014).

5.1.1 Odborové organizace

I přes masivní manifestace a stávky, které dokáží odbory zorganizovat a ochromit tak celou zemi, patří Francie k zemím, kde odbory nemají tak velké zastoupení a mezi vyspělými zeměmi má nejmenší míru syndikalizace. Od druhé světové války zaznamenala tato míra pokles z 30 % na dnešních 7-8 %. Odbory stále zůstávají více zastoupené ve veřejném sektoru, kde jejich míra dosahuje 15 %. V soukromé sféře postupně kleslo jejich zastoupení dokonce až na dnešních 5 %.⁸⁰

Další věcí charakteristickou pro francouzské odbory je jejich značná organizační rozptýlenost dána spleťtým vývojem v období od druhé světové války. Ve Francii tak působí na celonárodní úrovni osm odborových organizací, jimiž jsou CFDT, CFE-CGC, CFTC, CGT, CGT-FO, FSU, UNSA a Solidaires. Jen první pětice z nich splňovala kritéria dané zákonem pro uznání jejich statutu reprezentativnosti. Tento statut jim dává možnost uzavírat mezioborové dohody na národní úrovni, kterými se například mění doplňkové režimy, a také se mohou účastnit společně s představiteli zaměstnavatelů jednání na vrcholné úrovni s představiteli vlády o dalším směřování politiky.⁸¹

Mezi těmito pěti nejsilnějšími odborovými organizacemi jsou samozřejmě názorové rozdíly a rozdílné přístupy ve vyjednávání. K nejradiálnějším a tvrdším ve vyjednávání patří organizace CGT a CGT-FO naopak zbylé tři organizace (CFDT, CFE-CGC a CFTC) jsou ve svém postoji umírněné a vyznačují se spíše konstruktivním přístupem ve vztahu k vládě a zaměstnavatelům.⁸² CFDT jako největší odborová organizace, pokud jde o velikost členské základny⁸³, bývá se svým reformním přístupem v některých otázkách dokonce vstřícným partnerem vlády. Tento stav lze demonstrovat na situaci při přijímání reformy z roku 2003, kdy v CFDT převládly reformní názory a organizace se zapojila do přípravy reformy. Vláda na ní spoléhala jako na svého spojence a nakonec se jí podařilo uzavřením dohody s CFDT, CFE-CGC a CFTC rozdělit společný postup odborů proti reformě a nakonec ji bez větších potíží přijmout.⁸⁴

⁸⁰ Freyssinet, „Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France“, 6.

⁸¹ Ibid., 53-54.

⁸² Tompson, „The Political Economy of Reform: Lessons from Pensions, Product Markets and Labour Markets in Ten OECD Countries“, 83.

⁸³ „La CFDT en dix point“, CFDT, http://www.cfdt.fr/portail/nous-connaître/la-cfdt-en-10-points-asp_5025 (staženo 17. 12. 2014).

⁸⁴ Tompson, „The Political Economy of Reform: Lessons from Pensions, Product Markets and Labour Markets in Ten OECD Countries“, 92-93.

V roce 2010 byla situace značně rozdílná. Vláda nebyla k odborům tak vstřícná a nepřizvala je k účasti na spolupráci na reformě, tak jak tomu bylo v roce 2003. Místo toho se snažila značně zkráceným časovým plánem k přijetí reformy nevyvolat žádný velký sociální dialog a názory a návrhy odborů vyslyšela, ale odmítala se jimi od počátku zabývat. Ani samotné odborové organizace nestály o spolupráci s vládou a přistoupily mezi sebou na tichou dohodu o nevyjednávání, neboť se nechtěly dostat do situace CFDT, která se od rozhodnutí, že se bude podílet na přípravě reformy v roce 2003, ocitla ve vnitřní krizi a přišla o řadu svých členů. Odbory si svým pevným odmítavým přístupem také chtěly získat větší popularitu u veřejnosti, neboť její podpora odborů v posledních letech silně slábla. Ten samý cíl měl i prezident Nicolas Sarkozy, který si sliboval od svého rozhodného a pevného postoje znovuzískání veřejného mínění na svou stranu.⁸⁵

Odborové organizace zahájily proti vládnímu návrhu důchodové reformy společný postup a všech osm odborových organizací se zapojilo do jednotného manifestačního a stávkového hnutí proti reformě. I když se v detailech a přesných krocích jak reformovat důchodový systém názory jednotlivých organizací lišily, na vládní návrh důchodové reformy svorně nahlížely jako na nespravedlivý (plošně zvýšení hranice věku odchodu do důchodu, aniž by se hledělo na specifika určitých skupin obyvatel) a neúčinný (reforma nepřinese dostatečnou finanční rovnováhu systému do budoucna, vyostřuje a neřeší problematiku nezaměstnanosti starších lidí).⁸⁶

5.1.2 Organizace zaměstnavatelů

Jestliže stanovisko odborů bylo v přímé opozici s vládním návrhem a dokonce proti němu odbory zahájily přímou kampaň, u organizací zaměstnavatelů byla situace opačná. Zástupci zaměstnavatelů byli k vládnímu návrhu velmi vstřícní a prakticky jim vyhovoval.

Opačná situace je i v tom, že organizace sdružující zaměstnavatele nejsou tak roztržštěné a diverzifikované jako ty zastupující zaměstnance. Na rozdíl od početných

⁸⁵ Dominique Andolfatto a Dominique Labbé, „Retraites: les faux-semblants d'un mouvement social“, *Le Débat*, č. 163 (leden-únor 2011), 2-3, https://hal.inria.fr/file/index/docid/812720/filename/AndolfattoLabba_Debat2010.pdf (staženo 22. 12. 2014).

⁸⁶ Freyssinet, „Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France“, 30.

odborových organizací, které jsou uznány státem za partnery pro vyjednávání, státem uznané organizace zastupující zájmy zaměstnavatelů jsou jen tři – MEDEF, CGPME a UPA. První dvě si částečně konkurují, neboť MEDEF se snaží plošně zastupovat zájmy všech francouzských podniků a CGPME zastupuje menší a střední podniky. Poslední jmenovaná UPA hájí zájmy živnostníků.⁸⁷

MEDEF je největší a nejdominantnější organizací zaměstnavatelů, čímž zaměstnavatelé disponují jednotnější silou, než jakou představují v některých případech značně názorově nesourodé odbory. Dle slov své předsedkyně Laurence Parisotové byl MEDEF první, kdo přišel s návrhem posunutí hranice věku odchodu do důchodu na vrcholné schůzi sociálních partnerů s vládou v únoru 2010, na které se projednával přibližný harmonogram přijímání reformy, a na níž se aktéři navzájem seznámili se svými předběžnými požadavky na novou reformu.⁸⁸ Tento návrh, který by zničil jeden z hlavních výdobytků odborů a nebyl tak pro odborové organizace na seznamu možných ústupků, se MEDEF snažil prosazovat již od roku 2007. MEDEF se snažil rozpoutat diskuzi o další důchodové reformě *všeobecného režimu* jak v roce 2007, tak v roce 2008 a znovu i v roce 2009 při jednání o doplňkových režimech, ale nikdy nebyla další reforma přijatelná chvíle.⁸⁹ V roce 2010 MEDEF přišel znovu se svým návrhem a shodou okolností vláda jiné východisko také neviděla, než postupně zvýšit hranici věku odchodu do důchodu z dosavadních 60 let. MEDEF projevil vládnímu návrhu reformy souhlas, ale podpora tohoto návrhu byla zdrženlivější a ne tak hlasitá jako odpor odborů, neboť se zástupci MEDEFu snažili vyhnout tomu, aby vládní návrh byl otevřeně považován za návrh zaměstnavatelů se všemi dopady.⁹⁰ S vládou se jediné rozcházel na navržených způsobech financování systému, které by v očích MEDEFu zvýšily finanční zátěž na podniky a zabránily by dalším investicím. Se stejnou střídmostí přivítaly návrh reformy i zbylé dvě organizace CGPME a UPA. Obě

⁸⁷ „Regards sur les organisations patronales françaises“, *Patronats: représentation, représentativité*, únor 2011, 3, <http://www.clesdusocial.com/IMG/pdf/les-organisations-patronales-francaises.pdf> (staženo 19. 12. 2014).

⁸⁸ „Parisot: la réforme des retraites ne doit pas être un bricolage“, *Le Monde*, 14. 2. 2010, http://www.lemonde.fr/societe/article/2010/02/14/parisot-la-reforme-des-retraites-ne-doit-pas-etre-un-bricolage_1305653_3224.html#0muPbAQDIzgmZg.99 (staženo 20. 12. 2014).

⁸⁹ Samuel Laurent, „Le discret satisfecit du Medef sur les retraites“, *Le Monde*, 6. 10. 2010, http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/10/06/le-discret-satisfecit-du-medef-sur-les-retraites_1420389_823448.html#5SYrs8uRwEv74C8C.99 (staženo 20. 12. 2014).

⁹⁰ „Retraites : Les syndicats critiquent la réforme, le patronat applaudit“, *Le Monde*, 16. 6. 2010, http://www.lemonde.fr/societe/article/2010/06/16/retraites-les-syndicats-critiquent-la-reforme-le-patronat-applaudit_1373606_3224.html#Gh4im6yiy6M035tY.99 (staženo 23. 12. 2014).

organizace měly také své další návrhy týkající se především ulehčení podmínek skupin, které zastupují.⁹¹

Pro CGPME byl návrh víceméně vyvážený a hlavně zdůraznila potřebu sblížení podmínek jednotlivých důchodových režimů.⁹² Co se týče zvýšení věku odchodu do důchodu dle předsedy CGPME Jeana-Françoise Roubauda mohla jít reforma ještě dál ve zvyšování této hranice, tak jak je to běžné v ostatních evropských zemích.⁹³

UPA označila navýšení hranice věku odchodu do penze na 62 let za zásadní opatření pro vyrovnání se s deficitem *všeobecného režimu*, bez něž by nebylo možné zachovat průběžně financovaný systém. V souvislosti s tím měla zájem na výjimce pro pracující, jejichž pracovní kariéra začala dříve a kteří pracují déle, než je zákonně nutné pro dosažení penze.⁹⁴

Souhrnně vzato vláda obdržela od zástupců zaměstnavatelů střídmy souhlas se zdrženlivou podporou vzhledem k vyostřené situaci s odbory a celkové náladě ve společnosti, která se k reformnímu kroku zahrnujícím prodloužení pracovního procesu stavěla velmi odmítavě.

4.2 Další instituce

Instituce mající vliv na formování důchodové politiky a na jejichž půdě by mohlo docházet k dialogu mezi sociálními partnery navzájem a vládou, jsou pouze dvě. První takovou institucí jsou samostatné řídicí orgány jednotlivých důchodových režimů, které byly při jejich vzniku po druhé světové válce paritně obsazeny zástupci zaměstnanců a zaměstnavatelů, aby se podíleli na správě jednotlivých režimů.⁹⁵ U základní vrstvy *všeobecného režimu* zaujímají zástupci zaměstnanců a zaměstnavatelů po třinácti místech v řídicím orgánu. Navíc jsou zde přítomni čtyři státem dosazení

⁹¹ Freyssinet, „Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France“, 29-30.

⁹² Le Monde, „Retraites : Les syndicats critiquent la réforme, le patronat applaudit“.

⁹³ Véronique Le Billon, „Le patronat partagé entre volonté d'apaisement et exaspération“, *Les Echos*, 20. 10. 2010 http://www.lesechos.fr/20/10/2010/LesEchos/20788-015-ECH_le-patronat-partage-entre-volonte-d-apaisement-et-exasperation.htm?texte=CGPME%20r%C3%A9forme%20des%20retraites#tBYYOK03CdXhrQiQ.99 (staženo 23. 12. 2014).

⁹⁴ „Projet de loi portant réforme des retraites: une réforme indispensable mais pas suffisante“, *Union professionnelle artisanale*, tisková zpráva ze dne 27. října 2010, <http://www.upa.fr/medias/documents/10-10-30-Retraites.pdf> (staženo 23. 12. 2014).

⁹⁵ Freyssinet, „Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France“, 8.

kvalifikovaní zástupci, z nichž alespoň jeden musí být zástupce samotných důchodců.⁹⁶ Ač by její složení mohlo představovat ideální základ pro sociální dialog, ve skutečnosti jde jen o ryze správní radu, jejíž pravomoci jsou omezené pravidly určenými státem, kde chybí jakékoliv diskreční pravomoci, co se samotného směřování režimu týče.⁹⁷

V jiné situaci se nachází doplňková vrstva *všeobecného režimu*, kde jsou přítomni ve správních orgánech jen zástupci zaměstnavatelů a zaměstnanců a ti přímo řídí na bázi kolektivního vyjednávání a kolektivně uzavíraných dohod další osud a směřování doplňkové vrstvy.⁹⁸ Pro základní vrstvu *všeobecného režimu* pak nic jiného nezbyvá než se spoléhat na dobrou vůli vlády a daného ministerstva, že připustí a přizve sociální partnery k diskuzi o dalším vývoji instituce.

Jako jediné fórum pro jistý sociální dialog zbývá druhá instituce, kterou je již v první kapitole zmíněný COR, jehož hlavní činnosti spočívají v přípravě analýz a zpráv pro předsedu vlády, publikování studií a pořádání konferencí na témata týkajících se důchodové politiky. Tato instituce byla založena v roce 2000 jako poradní orgán pro další směřování důchodové politiky. Do té doby se důchodovou politikou zabývala ústavně zakotvená Ekonomická a sociální rada (CES – Conseil économique et social), která ji měla jako jednu z oblastí zájmů vedle dalších ekonomických a sociálních problematik.⁹⁹ Naléhavá potřeba reformy penzijního systému však dala vzniknout úzce specializovanému orgánu zabývajícím se jen problematikou důchodové politiky, jakým je COR. COR se skládá z 39 členů, mezi nimiž jsou členové obou komor Parlamentu, představitelé odborových organizací, organizací zaměstnavatelů, organizací hájící zájmy důchodců a rodiny, odborníci a odpovědní úředníci z dotčených ministerstev.¹⁰⁰

Jeho hlavními úkoly danými zákonem jsou: analýza a sledování vývoje a vyhlídek důchodového systému ve střednědobém a dlouhodobém horizontu a vypracovávání prognóz nejméně každých pět let; posuzování podmínek potřebných pro zajištění finanční životaschopnosti důchodových plánů; zabývání se financováním

⁹⁶ „Le Conseil d'administration de la Cnav“, *Sécurité sociale – l'Assurance retraite*, <https://www.lassuranceretraite.fr/cs/Satellite/PUBQSN/Qui-Sommes-Nous/Missions-Organisation/Notre-Gouvernance/Conseil-Administration-Cnav?packedargs=null> (staženo 27. 12. 2014).

⁹⁷ Freyssinet, „Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France“, 8.

⁹⁸ Ibid., 8-9.

⁹⁹ Ibid., 8-10.

¹⁰⁰ „Composition – Conseil d'orientation des retraites“, Conseil d'orientation des retraites, <http://www.cor-retraites.fr/article269.html> (staženo 27. 12. 2014).

těchto plánů a sledování jejich finančního vývoje; poskytování odborného názoru k dalším změnám pojistného období; informování o důchodovém systému a vyhodnocování dopadu reformy na něj; dohled nad prováděním společných zásad v rámci důchodových režimů a sledování hlavních ukazatelů¹⁰¹ dotýkajících se jich.¹⁰²

COR se stal ryze nezávislou, ale také jedinou platformou, která se zabývá důchodovým systémem a zevrubně ho zná. Politické reprezentace se proto spoléhají na jeho zprávy a analýzy, neboť jiný lepší zdroj, kde by byli zastoupeni veškerí aktéři, kterých se dotýká důchodová politika, ani není. Tato nezbytnost se prokázala již v roce 2003 při Fillonově reformě. V roce 2010 nebyla situace jiná. Svou zprávou z 14. dubna 2010 COR ovlivnil zásadně diskuzi o důchodové reformě. Tato zpráva, již výše v této práci zmíněná, v pořadí osmá, kterou COR ve své historii vydal, analyzovala dopady probíhající hospodářské krize na důchodový systém a hlavně obsahovala aktualizované prognózy do budoucna. Závěry této prognózy vyvolaly bouřlivé reakce, jak na straně odborů, tak na straně zástupců zaměstnavatelů. Vláda vycházejíc z jejich závěrů pak o měsíc později zveřejnila svůj reformní záměr, který zdůvodňovala závažností situace nastíněné v dokumentu CORu.¹⁰³

5. Politický faktor

Nejdůležitějším a v konečné fázi rozhodujícím faktorem je faktor politický. I když se musí vzít v úvahu všechny předchozí faktory, politická reprezentace je ta, která tvoří konečné rozhodnutí a také za něj posléze nese odpovědnost a případné následky z ní vyplývající. Politický faktor se skládá nejen z momentálního rozložení politických sil v zemi, tedy aktuální politické situace, ale v případě politiky sociálního zabezpečení i ze zažitého způsobu přijímání a novelizování sociálního zákonodárství, neboť jde o politicky velmi citlivou oblast, která si ve většině případů vyžaduje zvláštních postupů

¹⁰¹ např.: změny životní úrovně pracujících a důchodců, výše náhradového poměru

¹⁰² čl. 114-2 zákona o sociálním zabezpečení ve znění z 22. 8. 2003, <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000006741014&cidTexte=LEGITEXT000006073189&dateTexte=20100303> (staženo 27. 12. 2014).

¹⁰³ „Retraites: des prévisions pour 2050 «grotesques» qui irritent la gauche et les syndicats“, *Libération*, 14. 4. 2010, http://www.liberation.fr/politiques/2010/04/14/retraites-des-previsions-pour-2050-grotesques-qui-irritent-la-gauche-et-les-syndicats_620877 (staženo 27. 12. 2014).

při přípravě (vyjednávání se sociálními partnery) či při schvalování (potřeba širší politické podpory) takových kroků majících dlouhodobý dopad na celou společnost.¹⁰⁴

5.1 Vládní přístup k reformě

Při zvažování politické situace ve Francii je třeba mít na paměti, že Francie zažila, co se týče sociální politiky, od druhé světové války svůj specifický vývoj. Sociální zabezpečení se stalo bezprostředně po válce s odkazem na širší výklad *Deklarace práv člověka a občana* jedním z práv zabezpečovaných státem.¹⁰⁵ To se promítá i do dnešního politického diskurzu, kdy je systém sociálního zabezpečení zmiňován jako republikánský sociální pakt, čímž se zdůrazňuje společný zájem na jeho zachování v takové míře, v jaké existuje. Ani prezident Nicolas Sarkozy s vládou pod premiérským vedením François Fillona nebyl výjimkou. V dosavadní historii důchodových reforem od počátku 90. let lze vysledovat jistou tendenci. I přes potřebu reformy, levicové vlády zatím inklinovaly jen k vyčkávání, jak se situace vyvine. Ani na přelomu 80. a 90. let či v závěru 90. let nebyly schopny udělat žádný reformní krok. Bály se potenciální reakce odborů a veřejnosti, ale je také třeba uznat, že pro to ani neměly celkově příznivé podmínky. Pravicové vlády se naopak snažily při svých pokusech v každém případě prosadit reformu i za cenu vleklých stávek. Tyto reformy však z povahy samotného systému sociálního zabezpečení nikdy nebyly převratné či strukturální. Během volební kampaně a na počátku svého volebního období Nicolas Sarkozy prohlašoval, že věkovou hranici odchodu do důchodu v šedesáti letech zachová.¹⁰⁶

To se změnilo s příchodem finanční a posléze hospodářské krize, která měla za následek zvyšování nejen deficitu veřejných financí, ale i zvyšování deficitu důchodového systému. Z důvodu potřeby snížit deficit státního rozpočtu, ale i také kvůli potřebě navrátit důvěryhodnost francouzské ekonomice na finančních trzích, bylo třeba přistoupit k snížení výdajů. Příhodnou oblastí k této redukci byla přitom značně nákladná oblast sociálního zabezpečení. V konkrétním případě reforma penzí, jejichž

¹⁰⁴ Munková, „Sociální politika v evropských zemích“, 27-29.

¹⁰⁵ James Angresano, *French Welfare State Reform: Idealism Versus Swedish, New Zealand and Dutch Pragmatism* (Londýn: Anthem Press, 2011), 162.

¹⁰⁶ „En 2007, Sarkozy assurait que le droit à la retraite à 60 ans devait „demeurer“, *Le Monde*, 23. 4. 2010, http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/04/23/en-2007-sarkozy-assurait-que-le-droit-a-la-retraite-a-60-ans-devait-demeurer_1341540_823448.html#CbzMHZiy4PvrqRPh.99 (staženo 28. 12. 2014).

system to z důvodů demografických potíží stejně vyžadoval. Záměr provést potřebnou reformu oznámil Nicolas Sarkozy již v červnu 2009. Její provedení naplánoval na polovinu roku 2010, což zmínil ve svém projevu na mimořádné schůzi obou komor parlamentu ve Versailles.¹⁰⁷ Již v tomto období se začalo ve vládní straně UMP uvažovat o všech možných alternativách reformy včetně zvýšení věku odchodu do důchodu, jež se zdálo v době krize jako jedno z preferovaných řešení. Alespoň tak to naznačil tehdejší ministr práce Brice Hortefeux a předseda vlády François Fillon tuto myšlenku podpořil tím, když přiznal, že otázka zvyšování věku odchodu do důchodu již pro vládu není tabu.¹⁰⁸

Další možnou variantou, která se objevovala také v předchozích diskuzích o důchodovém systému v roce 2008, byla strukturální reforma francouzských penzí. Reforma spočívající v zavedení důchodových fondů, které by byly závislé na kapitálových trzích, nepřicházela v úvahu z důvodů projevené nespolehlivosti v probíhající krizi. Do úvah byl vzat i švédský model, který by dokázal zajistit další zachování poměrně šetrného systému ve zhoršených demografických podmínkách. V červenci 2007 se jím dokonce zabýval francouzský senát s konzervativní většinou, který se k němu stavěl velmi pozitivně a vypracoval zprávu doporučující jeho případné přijetí. K jeho provedení však doporučil přístup zevrubného a dlouhotrvajícího vyjednávání o podobě nového systému se všemi dotčenými stranami k zajištění všeobecného konsenzu. Takový proces trvající ne měsíce ale roky proto nepředstavoval pro Nicolase Sarkozyho a jeho styl politiky vyznačující se aktivními až hyperaktivními reakcemi na momentální problémy přijatelný způsob řešení.¹⁰⁹

Předběžné diskuze, jež odstartovalo Sarkozyho oznámení záměru provést reformu, začaly nabírat jasnější obrysy na počátku roku 2010. V lednu COR vydal studii o technické proveditelnosti strukturální změny důchodového systému, jejíž provedení

¹⁰⁷ Sarkozy écarte la rigueur et lance un emprunt public“, *Les Echos*, 22. 6. 2009, http://www.lesechos.fr/22/06/2009/lesechos.fr/300357369_sarkozy-ecarte-la-rigueur-et-lance-un-emprunt-public.htm?texte=sarkozy#1rUqU83cob46SVuW.99 (staženo 28. 12. 2014).

¹⁰⁸ Vincent Collen, „La crise rend plus aigu encore le problème du financement des retraites“, *Les Echos*, 22. 6. 2009, http://www.lesechos.fr/22/06/2009/LesEchos/20449-013-ECH_la-crise-rend-plus-aigu-encore-le-probleme-du-financement-des-retraites.htm?texte=sarkozy#OkiaZwCPA7jFcFr9.99 (staženo 28. 12. 2014).

¹⁰⁹ Jean-Paul Révauger, „Pension Reform under Sarkozy: Quantitative Rather Than a Qualitative Change“, in *The Sarkozy Presidency: Breaking the Mould?*, Gino G. Raymond ed. (Palgrave Macmillan, 2013),.

mu uložil Parlament již v roce 2008.¹¹⁰ Ve studii prověřoval tři možné systémy – stávající průběžně financovaný systém, bodový systém fungující již v doplňkových důchodových schématech a švédský model tzv. virtuálních účtů. Nicolas Sarkozy však možnost změny systému vyloučil a vyslovil se pro zachování stávajícího průběžně financovaného systému s tím, že zaručí jeho udržitelnost bez změny výše důchodů, ale s možnými změnami délky odpracovaných let či možnou změnou věku odchodu do důchodu.¹¹¹ V dubnu 2010 došlo k vydání zprávy CORu, která prověřovala dopady krize na dlouhodobou životnost systému a jejíž závěry byly alarmující do té míry, že posloužila vládě jako důkaz naléhavé potřeby reformy. Vhodností tak zapadala do Sarkozyho plánů provést reformu rychle, neodkladně a bez zbytečných průtahů. Reforma byla prezidentem a vládou prezentována jako nezbytné technické řešení pro zachování stávajícího systému reagující na dlouhodobé demografické problémy zostřené momentální hospodářskou krizí.¹¹² Již dva dny před vydáním zprávy CORu začaly konzultace ministra práce Erica Woertha se sociálními partnery ohledně vládního návrhu reformy. Postupné bilaterální konzultace se zástupci zaměstnanců a zaměstnavatelů měly probíhat od dubna do června. Odbory na tento časový harmonogram zareagovaly kritikou. Tato doba se jim zdála nedostatečně dlouhá k projednání tak zásadní otázky jakou byla důchodová reforma.¹¹³ Časový plán reformy byl schválně takto omezený a naplánovaný tak, aby zajistil její rychlý průběh. Začátek vyjednávání byl stanoven na duben z toho důvodu, aby probíhající diskuze neměly dopad na výsledky regionálních voleb konaných koncem března.¹¹⁴ Diskuze pak měla být ukončena již začátkem léta v červnu, což nedávalo moc prostoru k rozpoutání větší diskuze s odbory.

V květnu byla představena vládní strategie pro reformu představující cíle a některé možné kroky reformy. Již zde bylo nastíněno jediné možné řešení, a to postupné

¹¹⁰ „Retraites: annuités, points ou comptes notionnels ? - Options et modalités techniques“, *Conseil d'orientation des retraites*, 7. zpráva, leden 2010, 5, <http://www.cor-retraites.fr/IMG/pdf/doc-1773.pdf> (staženo 2. 1. 2015).

¹¹¹ Rémi Barroux, „Retraites : un changement de système paraît exclu dans l'immédiat: Le Conseil d'orientation des retraites remet son rapport aux parlementaires.“, *Le Monde*, 29. 1. 2010, <http://www.ebscohost.com> (staženo 2. 1. 2015).

¹¹² Révauger, „Pension Reform under Sarkozy: Quantitative Rather Than a Qualitative Change“, 175-177.

¹¹³ Claire Guélaud, „Retraites: début d'une réforme à hauts risques“, *Le Monde*, 12. 4. 2014, http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/04/12/retraites-debut-d-une-reforme-a-hauts-risques_1332159_823448.html#ycpOZhOkDubgPYWY.99 (staženo 2. 1. 2015).

¹¹⁴ Rémi Barroux a Françoise Fresso, „Retraites : Nicolas Sarkozy promet de ne pas " passer en force " : Dans son intervention liminaire, lundi 15 février, le chef de l'état a annoncé aux partenaires sociaux qu'il prendrait le temps d'un " débat approfondi "“, *Le Monde*, 16. 2. 2010, <http://www.ebscohost.com> (staženo 2. 1. 2015).

zvyšování doby strávené v pracovním procesu buď prodlužováním doby placení příspěvků potřebné k dosažení plné výše důchodu anebo navýšení samotné hranice věku odchodu do důchodu.¹¹⁵ Zvyšování příspěvků sociálního zabezpečení bylo vládou odmítnuto s tím, že by to zvyšovalo náklady na již tak drahou pracovní sílu ve Francii a tudíž by to mělo za následek ještě větší oslabení konkurenceschopnosti francouzských pracovníků. Snižování samotných důchodů bylo pro vládu také nepřijatelným řešením. Zde argumentovala tím, že by to vůči penzistům, kteří spoléhají na určitý standard, bylo nespravedlivé. Ve skutečnosti si je jen nechtěla rozhněvat.¹¹⁶ O měsíc později byl oznámen vládní návrh zákona a záměr oddálit odchod do důchodu tvořil jeho stěžejní bod, z něhož vláda nehodlala ustoupit. Kromě tohoto bodu a hlavních kontur reformy byl po tři dny návrh zákona otevřený jakýmkoli přijatelným návrhům a připomínkám ze strany sociálních partnerů. Při zvážení postojů odborů to v konečném výsledku nechávalo značně omezený manévrovací prostor. V červenci byl přijat vládou konečný návrh zákona, který se lišil od květnového záměru jen minimálně.¹¹⁷ Po masových demonstracích koncem letních prázdnin nabídl ministr práce Woerth odborům diskuzi nad některými pozměňovacími návrhy týkající se poskytnutí výjimek určitým skupinám pracujících¹¹⁸. Další příhodná témata pro odbory byla poté otevřena v parlamentních diskuzích. I přes to, že některé přijaté pozměňovací návrhy odbory uvítaly, tak to jejich zcela odmítavou pozici nezměnilo.¹¹⁹

V září vstoupil návrh zákona do parlamentu, kde ho nečekal žádný velký odpor, neboť v obou jeho komorách měla vláda zajištěnou pohodlnou většinu k jeho bezproblémovému přijetí.¹²⁰ Při zdlouhavém projednávání zákona, kdy opozice podávala desítky pozměňovacích návrhů, a tím se tak podle vlády snažila obstruovat jeho přijetí, přistoupila vláda k legislativní proceduře spočívající v odhlasování zákona

¹¹⁵ Françoise Fressoz a Claire Guélaud, „Retraites : les Français vont travailler plus, les hauts revenus seront taxés“, *Le Monde*, 16. 5. 2010, http://www.lemonde.fr/economie/article/2010/05/16/retraites-les-francais-vont-travailler-plus-les-hauts-revenus-seront-taxes_1352557_3234.html#xVYobSIBliTHcTRs.99 (staženo 2. 1. 2015).

¹¹⁶ Révauger, „Pension Reform under Sarkozy: Quantitative Rather Than a Qualitative Change“, 176-177.

¹¹⁷ Freyssinet, „Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France“, 26-27.

¹¹⁸ Pracující v náročných podmínkách, pracující dosahující dlouhých kariér z důvodu jejich brzkého vstupu na pracovní trh a pracující čerpající nevýhodně z několika schémat z důvodu změny zaměstnání.

¹¹⁹ Youcef Ghellab a Hedva Sarfati, „The political economy of pension reforms in times of global crisis: State unilateralism or social dialogue?“, *Mezinárodní organizace práce*, únor 2012, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/publication/wcms_176346.pdf (staženo 2. 1. 2015), 76.

¹²⁰ Révauger, „Pension Reform under Sarkozy: Quantitative Rather Than a Qualitative Change“, 180.

jen s těmi pozměňovacími návrhy, které sama navrhla či přijala.¹²¹ Reforma, která by se dala označit v porovnání se zahraničím za jedno z relativně mírných reformních opatření, byla nakonec přes masové protesty a stávky schválena oběma komorami parlamentu a vládě se tak podařilo prosadit zvýšení věku odchodu do důchodu z 60 na 62 let. Nicolas Sarkozy dokázal zůstat ve své pozici pevný a spoléhal přitom na přítomnost mlčící většiny, která bude nakonec schopna a ochotna tuto změnu přijmout. Sarkozy také prokázal, že odbory, i přes svou schopnost zapůsobit na veřejnost, získat si její podporu a vyvolat v zemi masové demonstrace, v podstatě nemají žádnou politickou moc a schopnost zabránit reformě jako v minulosti.¹²²

5.2 Postoj levicové opozice

Levicová opozice měla již od počátku značně omezený manévrovací prostor. V obou komorách parlamentu po předchozích prohraných volbách byla v menšině, takže na půdě parlamentu nemohla boj o reformu vyhrát či ji jakkoli ovlivnit. Jedinou strategií, se kterou mohla něco získat, bylo odvrátit se od návrhů den ode dne méně populárního prezidenta a nabrat oblibu u veřejnosti tím, že se postaví do vyostřené opozice proti němu. Mimo to si Socialistická strana (PS) chtěla získat a udržet podporu odborů, které byly naladěny silně proti vládnímu návrhu reformy. Pro PS byla změna věku odchodu do důchodu z 60 na 62 let nepřijatelná i z toho důvodu, že by zrušili svůj vlastní výdobytek z počátku 80. let.

Se začátkem diskuzí o důchodové reformě se levicová opozice pustila do dlouhotrvající kritiky všech kroků, které vláda podnikala. Kritizován byl nejenom samotný obsah reformních opatření, ale také časový plán reformy a posléze i forma schválení přes již výše zmíněnou zvláštní legislativní proceduru. Vládě také byla vyčítána nedostatečná snaha komunikovat své zásadní změny se sociálními partnery, parlamentní opozicí a veřejností. Tyto skutečnosti vedly k vzniku velmi nepříjemných důsledků pro francouzskou vládu a prezidenta. V reakci na návrh důchodové reformy došlo k sjednocení dříve značně nejednotných a vzájemnými spory rozdělených odborů. Sjednocené odbory svým přístupem k návrhu důchodové reformy získaly silnou

¹²¹ „Réforme des retraites: le gouvernement recourt au vote unique“, *Le Monde*, 21. 10. 2010, http://www.lemonde.fr/societe/article/2010/10/21/reforme-des-retraites-le-gouvernement-pourrait-recourir-au-vote-unique_1429230_3224.html (staženo 2. 1. 2015).

¹²² „After the protests; France's pension reform“, *The Economist*, č. 8706, 30. 10. 2010, 55, <http://www.proquest.com> (staženo 2. 1. 2015).

podporu veřejnosti. Demonstrace proti záměru reformovat důchodový systém svolávané odbory ale i opozicí byly masové (řady protestů se zúčastnilo přes jeden milion demonstrantů) a byly také i největší vlnou protestů a nepokojů zaznamenané od roku 1968.¹²³

Nicméně proti vládní většině v parlamentu PS nic nezmohla. Mohla jen zahlcovat obě komory svými pozměňovacími návrhy a protahovat tak diskuze o reformě o další hodiny a dny, které mohli využít protestující k demonstracím a stávkám. Nakonec ani to ji nezbylo s přijmutím zvláštní legislativní procedury vládou.¹²⁴

Závěr

Důchodová reforma roku 2010 nepředstavovala nijak radikální reformu, ba naopak její opatření patří v porovnání s ostatními evropskými zeměmi mezi ta mírnější. Ve své podstatě se jen snaží zachovat současnou podobu systému ve zhoršených ekonomických a demografických podmínkách. Vedle Balladurovy a Fillonovy reformy ji můžeme zařadit do série parametrických reforem systému probíhajících od roku 1993. Jako její předchůdkyně vyvolala také protesty, jež se však lišily ve své mohutnosti. Schopnost mobilizace takového počtu lidí byla dána tím, že na rozdíl od předchozích reforem obsahovala jedno kontroverzní opatření, a to zrušení jednoho z nedotknutelných symbolů francouzského sociálního státu původem z 80. let minulého století – práva na důchod v šedesáti letech.

Zásadní pro vznik důchodové reformy byla beze sporu hospodářská krize a potřeba konsolidovat veřejné finance. Na volbu způsobu provedení reformy však měly vliv jiné faktory. Především bych chtěl zdůraznit roli historického vývoje a samotný význam systému sociálního zabezpečení ve Francii, v rámci něhož fungují důchodové režimy. Po druhé světové válce se sociální zabezpečení stalo jedním z práv občana, které se postupem času stávalo pro stát více a více nákladné. Bez tohoto vývoje by nebylo třeba potýkat se s vysokými schodky veřejných financí a ani by se zákonodárci nemuseli nepřiměřeně omezovat v provádění reformních zásahů

¹²³ Patrice De Beer, „France’s pension reform: the bitter pill“, *Open Democracy*, 27. 10. 2010, <https://www.opendemocracy.net/patrice-de-beer/france%E2%80%99s-pension-reform-bitter-pill> (staženo 3. 1. 2015).

¹²⁴ François-Xavier Bourmaud, „Retraites : la gauche joue l'obstruction au Sénat“, *Le Figaro*, 4. 10. 2010, <http://www.lefigaro.fr/politique/2010/10/04/01002-20101004ARTFIG00639-retraites-la-gauche-joue-l-obstruction-au-senat.php> (staženo 3. 1. 2015).

v důchodovém systému. Specifický vývoj a pojetí sociálního zabezpečení ve francouzské společnosti má tedy také velký vliv na samotnou střídmou podobu důchodové reformy. S novou perspektivou demografického vývoje ke konci 80. let vyvstala potřeba tento nákladný a pro občany štědrý systém změnit tak, aby mohl čelit novým podmínkám jak v oblasti ekonomické, tak v oblasti skladby obyvatelstva. I v tomto historickém rámci byla přijata důchodová reforma v roce 2010, neboť podmínky se stále mění a předchozí opatření se stávají nedostatečnými. Její načasování se však od toho předpokládaného změnilo, na což měly vliv ekonomické potíže způsobené hospodářskou krizí. Hospodářská krize měla za následek zvyšování míry nezaměstnanosti, což pro důchodový systém znamenalo pokles vybíraných příspěvků. To mělo za následek umocnění růstu jeho deficitu a z toho plynoucí naléhavou potřebu jeho budoucího zredukování. Tyto důsledky krize byly hlavními hnacími motivy v politickém rozhodování o změně načasování reformy.

Samotné politické rozhodování o způsobu provedení reformy bylo omezeno již zmíněným dosavadním historickým vývojem důchodového systému, v němž bylo jen velmi obtížné přistupovat k nějakým větším změnám. Stále zde však byla dlouhodobá potřeba reformovat systém, což bylo vynucováno demografickými faktory, tedy stárnutím obyvatelstva a prodlužováním délky života. Momentální nutnost reformy právě v roce 2010 byla způsobena již zmíněnou vysokou nezaměstnaností a samotným faktem potřeby snížení deficitu státního rozpočtu.

Konkrétní podobu reformy ovlivnilo politické rozhodování, ve kterém se hlavní role chopil prezident Nicolas Sarkozy se svým aktivním vedením politiky. Hledalo se přijatelné řešení pro finanční udržitelnost důchodového systému, které by zároveň mohlo být rychle proveditelné bez zbytečných průtahů. Proto zvítězilo nakonec řešení spočívající ve změně parametru systému, a to ve zvýšení věku odchodu do důchodu, který se do té doby nezvyšoval. V tomto kroku hráli podporující roli zástupci zaměstnavatelů, kteří toto řešení preferovali. Dále to znamenalo i jistý populistický krok vůči početné skupině současných penzistů, kterým se tím pádem nemusela snižovat výše penze. Hlavně šlo ale o krok, který se dal provést bez vleklých příprav a vláda ho mohla představit na základě jednoduché logiky, jestli nezvýšíme tuto hodnotu, budeme muset zvýšit či snížit jiné, které by navíc neřešily problém tak efektivně. Schválení reformy proběhlo v obou komorách parlamentu hladce, neboť zde vláda disponovala pohodlnou většinou. Jediné čemu musela vláda a Sarkozy čelit byly odbory, levicová opozice a také značně klesající podpora u veřejnosti. Levicová opozice ze své pozice

nemohla ovlivnit jakkoli změnu vládního postoje. Odbory se o to stávkami a masivními demonstracemi snažily, ale Sarkozy celé společenské hnutí proti své politice ignoroval a zaujal neoblomný postoj k veškeré opozici proti reformě. Politická vůle prosadit reformu a pro vládu příhodná situace na politické scéně zapříčinili to, že důchodová reforma byla úspěšně schválena.

Na proces vzniku a konečnou podobu důchodové reformy působilo nakonec vícero faktorů. Řídícím faktorem zůstalo samotné politické rozhodování, ale mezi nejzásadnější faktory, které je ovlivnily, lze zařadit ekonomický faktor. V daném případě ekonomickou krizí, jejíž dopady na francouzskou ekonomiku urychlily další politické kroky v souvislosti s důchodovou reformou. Na samotnou konečnou podobu pak zapůsobilo politické odhodlání Nicolase Sarkozyho a vlády v čele s Françoisem Fillonem provést reformu, co nejrychlejším způsobem bez zdlouhavých vyjednávání tak, že se zvolila ta nejméně složitá varianta.

Summary

The 2010 Pension reform in France does not constitute a radical form of the reformation of the pension system in comparison with the rest of the European countries. On the contrary its provisions can be considered one of the modest ones whose aim is to ensure the functioning of the system in the worsened economic and demographic conditions. The reform sparked protests as well as the previous reforms – Balladur reform and Fillon reform. In contrast to protests during the previous reforms protests in 2010 were much more massive and wider. The reason of that was simple. The government touched one of the main symbols of social security in France – The right for retirement at the age of 60.

The main factors which influenced the process of formation of the reform were complex and each of them affected it in different way. In the first place I would like to emphasize the role of the specific historical development of the social system, under which pension schemes operate, and its sheer importance in France. Since World War II Social Security has become one of the rights of a citizen in France. It has also happened to be more and more expensive for the state budget. If there was not such evolution there would be neither the need to deal with high budget deficits nor the difficulties with making thorough reforms of the system. The specific evolution and the perception of social security in the French society had one of the major impacts on modest provisions of the pension reform. Since the late 1980s there has been the ongoing process of efforts to reform the pension system because of the deteriorating demographic perspectives. The 2010 reform was also adopted as a part of that process. However, the timing of reform was changed than it had been expected by that process. This change was caused by the economic crisis. The economic crisis generated an increase in unemployment and therefore a decrease of contributions to the pension system. This led to the growth of the deficit and the resulted in urgent need to reduce it. These consequences of the crisis were a key driver of the political decision to change the timing of next reform. The President Nicolas Sarkozy, who was well-known for his active leadership, took the main role in the decision making. He needed to act quickly. The reform was supposed to be swift. Finally the provision of the increase in the retirement age was chosen as an arrangement which could be dealt with very quickly without any lengthy elaboration and long-lasting negotiations.

The pension reform was enacted smoothly in the Parliament due to comfortable majority of the government in both of its chambers. Although Sarkozy had to face the trade unions, leftist opposition and also significantly declining support of the public opinion, he stood firmly in his position and ignored all of them.

In conclusion the process of creation and the final form of reform were influenced by several factors. The political decision-making remained as the main overriding factor. However, the essential factor for the acceleration of this decision-making process was the economic ones namely the economic crisis and the need to consolidate public finances. On the other hand the choice of the final form of reform was affected by the political commitment of Nicolas Sarkozy and the Fillon government to reform the system as quickly as possible so they had chosen the least complicated option for them.

Použitá literatura

Knihy

John Ambler, *The French Welfare State: Surviving Social and Ideological Change* (New York: NYU Press, 1993).

James Angresano, *French Welfare State Reform: Idealism Versus Swedish, New Zealand and Dutch Pragmatism* (Londýn: Anthem Press, 2011).

Robert Charvin, *Droit de la protection sociale* (Paříž: Harmattan, 2007).

Michel Dreyfus, *Liberté, égalité, mutualité: mutualisme et syndicalisme 1852-1967* (Paříž: Éditions de l'Atelier, 2001).

Christelle Mandin a Bruno Palier, „The politics of pension reform in France: The end of exceptionalism?“, in *Ageing and Pension Reform Around the World: Evidence from Eleven Countries*, eds. Giuliano Bonoli a Toshimitsu Shinkawa (Cheltenham: Edward Elgar, 2005).

Gabriela Munková et al., *Sociální politika v evropských zemích* (Praha: Karolinum, 2004).

Jean-Paul Révauger, „Pension Reform under Sarkozy: Quantitative Rather Than a Qualitative Change“, in *The Sarkozy Presidency: Breaking the Mould?*, Gino G. Raymond ed. (Palgrave Macmillan, 2013).

Martin Schludi, *The Reform of Bismarckian Pension Systems: A Comparison of Pension Politics in Austria, France, Germany, Italy and Sweden* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2005).

William Tompson, *The Political Economy of Reform: Lessons from Pensions, Product Markets and Labour Markets in Ten OECD Countries* (OECD Publishing, 2009).

Odborné články

Dominique Andolfatto a Dominique Labbé, „Retraites: les faux-semblants d'un mouvement social“, *Le Débat*, č. 163 (leden-únor 2011), 2-3, https://hal.inria.fr/file/index/docid/812720/filename/AndolfattoLabba_Debat2010.pdf (staženo 22. 12. 2014).

Nathalie Blanpain a Olivier Chardon, „Un papy-boom aura lieu, même si l'espérance de vie ne progressait plus“, *Espace populations sociétés*, 2011/3, <http://eps.revues.org/4760> (staženo 25. 4. 2014).

Jacques Freyssinet, *Le dialogue social et la réforme des retraites en période de crise et au-delà: Le cas de la France*, (Ženeva: Mezinárodní organizace práce, 2012),

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/publication/wcms_179444.pdf (staženo 30. 11. 2014).

Youcef Ghellab a Hedva Sarfati, „The political economy of pension reforms in times of global crisis: State unilateralism or social dialogue?“, *Mezinárodní organizace práce*, únor 2012, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/publication/wcms_176346.pdf (staženo 2. 1. 2015).

Christine Lagoutte a Anne Reimat, „Pension Systems after the Storm: France and the United Kingdom in a Comparative Analysis“, *The European Journal of Comparative Economics* 9, č. 2, <http://eaces.liuc.it/18242979201202/182429792012090206.pdf> (staženo 6. 12. 2014).

Gilles Pollet a Didier Renard, „Genèses et usages de l'idée paritaire dans le système de protection sociale français. Fin 19e - milieu du 20e siècle.“, *Revue française de science politique*, č. 4 (1995): 545-569, <http://www.persee.fr> (staženo 26. 11. 2013).

„Regards sur les organisations patronales françaises“, *Patronats: représentation, représentativité*, únor 2011, <http://www.clesdusocial.com/IMG/pdf/les-organisations-patronales-francaises.pdf> (staženo 15. 12. 2014).

Dokumenty a studie

Document d'orientation sur la réforme des retraites, dostupné na adrese: http://travail-emploi.gouv.fr/IMG/pdf/Document_d_orientation_sur_la_reforme_des_retraites.pdf (staženo 20. 4. 2014).

„La Branche vieillesse du régime général“, *Chiffres-clés 2010 de la branche vieillesse du régime général*, 11. 7. 2011, http://www.securite-sociale.fr/IMG/pdf/chiffres_cles_2010_vieillesse.pdf (staženo 15. 12. 2014).

„Les grandes mesures de la réforme des retraites de 2010 (entrée en vigueur le 1er juillet 2011)“, Le portail du service public de la Sécurité sociale, <http://www.securite-sociale.fr/Les-grandes-mesures-de-la-reforme-des-retraites-de-2010-entree-en-vigueur-le-1er-juillet-2011> (staženo 22. 4. 2014).

Igor Guardiancich, *France: Current Pension System: First Assessment of Reform Outcomes and Output*, (European Social Observatory Research Project, 2010), http://www.ose.be/files/publication/2010/country_reports_pension/OSE_2010_CRpension_France.pdf (staženo 2. 12. 2013).

Michel Issindou et Denis Jacquat, „Rapport d'information sur la mise en application de la loi n° 2010-1330 du 9 novembre 2010 portant réforme des retraites“, *Assemblée nationale*, 6. července 2011, <http://www.assemblee-nationale.fr/13/pdf/rap-info/i3629.pdf>, (staženo 20. 4. 2014).

Anne Mansuy a Loup Wolff, *Une photographie du marché du travail en 2010*, Insee Première N° 1391 - únor 2012, http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=ip1391#inter (staženo 29. 11. 2014).

OECD Economic Surveys: France 2011, (OECD Publishing, 2011).

Projections de population pour la France métropolitaine à l'horizon 2050, *Insee Première*, č. 1089 - červenec 2006, <http://www.insee.fr/fr/ffc/ipweb/ip1089/ip1089.pdf> (25. 4. 2014).

„Projections démographiques INSEE 2010: ratio de dépendance démographique et espérance de vie à 60 ans“, *Conseil d'orientation des retraites*, 15. 12. 2010, <http://www.cor-retraites.fr/IMG/pdf/doc-1447.pdf> (staženo 25. 4. 2014).

„Projet de loi portant réforme des retraites: une réforme indispensable mais pas suffisante“, *Union professionnelle artisanale*, tisková zpráva ze dne 27. října 2010, <http://www.upa.fr/medias/documents/10-10-30-Retraites.pdf> (staženo 23. 12. 2014).

„Retraites:annuités, points ou comptes notionnels ? - Options et modalités techniques“, *Conseil d'orientation des retraites*, 7. zpráva, leden 2010, <http://www.cor-retraites.fr/IMG/pdf/doc-1773.pdf> (staženo 2. 1. 2015).

Zákon o důchodové reformě, Loi n° 2010-1330 du 9 novembre 2010 portant réforme des retraites, dostupné na adrese: http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=AF845CA9C5A331262437ACBEA29A4AF3.tpdjo05v_2?cidTexte=JORFTEXT000023022127&categorieLien=id (staženo 20. 4. 2014).

Zákon o sociálním zabezpečení ve znění z 22. 8. 2003, <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000006741014&cidTexte=LEGITEXT000006073189&dateTexte=20100303> (staženo 27. 12. 2014).

Novinové články

„After the protests; France's pension reform“, *The Economist*, č. 8706, 30. 10. 2010, 55, <http://www.proquest.com> (staženo 2. 1. 2015).

Dominique Albertini, „Vingt ans et déjà quatre grandes réformes des retraites“, *Libération*, 10. 6. 2014, http://www.liberation.fr/economie/2013/06/10/depuis-vingt-ans-quatre-grandes-reformes-des-retraites_904449 (staženo 15. 12. 2013).

Rémi Barroux, „Retraites : un changement de système paraît exclu dans l'immédiat: Le Conseil d'orientation des retraites remet son rapport aux parlementaires.“, *Le Monde*, 29. 1. 2010, <http://www.ebscohost.com> (staženo 2. 1. 2015).

Rémi Barroux a Françoise Fressoz, „Retraites : Nicolas Sarkozy promet de ne pas " passer en force " : Dans son intervention liminaire, lundi 15 février, le chef de l'état a annoncé aux partenaires sociaux qu'il prendrait le temps d'un " débat approfondi "" , *Le Monde*, 16. 2. 2010, <http://www.ebscohost.com> (staženo 2. 1. 2015).

Véronique Le Billon, „Le patronat partagé entre volonté d'apaisement et exaspération“, *Les Echos*, 20. 10. 2010 http://www.lesechos.fr/20/10/2010/LesEchos/20788-015-ECH_le-patronat-partage-entre-volonte-d-apaisement-et-exasperation.htm?texte=CGPME%20r%C3%A9forme%20des%20retraites#tBYYOK03CdXhrQiQ.99 (staženo 23. 12. 2014).

François-Xavier Bourmaud, „Retraites : la gauche joue l'obstruction au Sénat“, *Le Figaro*, 4. 10. 2010, <http://www.lefigaro.fr/politique/2010/10/04/01002-20101004ARTFIG00639-retraites-la-gauche-joue-l-obstruction-au-senat.php> (staženo 3. 1. 2015).

Vincent Collen, „La crise rend plus aigu encore le problème du financement des retraites“, *Les Echos*, 22. 6. 2009, http://www.lesechos.fr/22/06/2009/LesEchos/20449-013-ECH_la-crise-rend-plus-aigu-encore-le-probleme-du-financement-des-retraites.htm?texte=sarkozy#OkiaZwCPA7jFcFr9.99 (staženo 28. 12. 2014).

Patrice De Beer, „France's pension reform: the bitter pill“, *Open Democracy*, 27. 10. 2010, <https://www.opendemocracy.net/patrice-de-beer/france%E2%80%99s-pension-reform-bitter-pill> (staženo 3. 1. 2015).

„En 2007, Sarkozy assurait que le droit à la retraite à 60 ans devait „demeurer““, *Le Monde*, 23. 4. 2010, http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/04/23/en-2007-sarkozy-assurait-que-le-droit-a-la-retraite-a-60-ans-devait-demeurer_1341540_823448.html#CbxMHZiy4PvrqRPh.99 (staženo 28. 12. 2014).

Françoise Fressoz a Claire Guélaud, „Retraites : les Français vont travailler plus, les hauts revenus seront taxés“, *Le Monde*, 16. 5. 2010, http://www.lemonde.fr/economie/article/2010/05/16/retraites-les-francais-vont-travailler-plus-les-hauts-revenus-seront-taxes_1352557_3234.html#xVYobSIBliTHcTRs.99 (staženo 2. 1. 2015).

Nathalie Cheysson Kaplan, „Réforme des retraites: tout ce qui change dès 2011“, *Capital*, 10. listopadu 2010, <http://www.capital.fr/retraite/actualites/reforme-des-retraites-tout-ce-qui-change-des-2011-541580> (staženo 22. 4. 2014).

Claire Guélaud, „Retraites: début d'une réforme à hauts risques“, *Le Monde*, 12. 4. 2014, http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/04/12/retraites-debut-d-une-reforme-a-hauts-risques_1332159_823448.html#ypcOZhOkDubgPYWY.99 (staženo 2. 1. 2015).

How buoyant is France?; France's public finances“, *The Economist*, č. 8687, 19. 6. 2010, 51-52, <http://www.proquest.com> (staženo 20. 4. 2014).

- Samuel Laurent, „Le discret satisfecit du Medef sur les retraites“, *Le Monde*, 6. 10. 2010, http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/10/06/le-discret-satisfecit-du-medef-sur-les-retraites_1420389_823448.html#5SYrs8uRwEv74C8C.99 (staženo 20. 12. 2014).
- Michel Noblecourt, „Comment est née la retraite à 60 ans“, *Le Monde*, 25. 9. 2010, http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/09/25/comment-est-nee-la-retraite-a-60-ans_1415000_823448.html#SkZJjLkx8Ue3obFG.99 (staženo 7. 12. 2013).
- Luc Peillon, „Les retraites creusent leur trou“, *La Libération*, 14. 4. 2010, http://www.liberation.fr/economie/2010/04/14/les-retraites-creusent-leur-trou_620778 (staženo 17. 12. 2014).
- Raoul Sachs, „Le Fonds de réserve pour les retraites mobilisé pour la réforme“, *Le Point*, 16. června 2010, http://www.lepoint.fr/le-fonds-de-reserve-pour-les-retraites-mobilise-pour-la-reforme-16-06-2010-467280_19.php (staženo 22. 4. 2014).
- „Parisot: la réforme des retraites ,ne doit pas être un bricolage“, *Le Monde*, 14. 2. 2010, http://www.lemonde.fr/societe/article/2010/02/14/parisot-la-reforme-des-retraites-ne-doit-pas-etre-un-bricolage_1305653_3224.html#0muPbAQDIzgmgZXg.99 (staženo 20. 12. 2014).
- „Réforme des retraites: le gouvernement recourt au vote unique“, *Le Monde*, 21. 10. 2010, http://www.lemonde.fr/societe/article/2010/10/21/reforme-des-retraites-le-gouvernement-pourrait-recourir-au-vote-unique_1429230_3224.html (staženo 2. 1. 2015).
- „Retraites: des prévisions pour 2050 «grotesques» qui irritent la gauche et les syndicats“, *Libération*, 14. 4. 2010, http://www.liberation.fr/politiques/2010/04/14/retraites-des-previsions-pour-2050-grotesques-qui-irritent-la-gauche-et-les-syndicats_620877 (staženo 27. 12. 2014).
- „Retraites: Les syndicats critiquent la réforme, le patronat applaudit“, *Le Monde*, 16. 6. 2010, http://www.lemonde.fr/societe/article/2010/06/16/retraites-les-syndicats-critiquent-la-reforme-le-patronat-applaudit_1373606_3224.html#Gh4im6yiy6M035tY.99 (staženo 23. 12. 2014).
- Sarkozy écarte la rigueur et lance un emprunt public“, *Les Echos*, 22. 6. 2009, http://www.lesechos.fr/22/06/2009/lesechos.fr/300357369_sarkozy-ecarte-la-rigueur-et-lance-un-emprunt-public.htm?texte=sarkozy#1rUqU83cob46SVuW.99 (staženo 28. 12. 2014).
- „Sarkozy outlines €26 billion French stimulus plan“, *The New York Times*, 4. listopadu 2008, http://www.nytimes.com/2008/12/04/business/worldbusiness/04iht-04franc.18398529.html?_r=1& (staženo 17. 12. 2014).

Interview

Nicolas Sarkozy, debatu vedli Patrick Poivre d'Arvor et Arlette Chabotová, *2007 le débat : Ségolène Royal et Nicolas Sarkozy*, TF1 a France 2, 2. května 2007.

Internetové stránky

„Avant 1945, l'origine des retraites“, GIP Info retraite, <http://www.info-retraite.fr/?id=origine> (staženo 24. 11. 2013).

„La CFDT en dix point“, CFDT, http://www.cfdt.fr/portail/nous-connaitre/la-cfdt-en-10-points-asp_5025 (staženo 17. 12. 2014).

„Composition – Conseil d'orientation des retraites“, Conseil d'orientation des retraites, <http://www.cor-retraites.fr/article269.html> (staženo 27. 12. 2014).

„Le Conseil d'administration de la Cnav“, *Sécurité sociale – l'Assurance retraite*, <https://www.lassuranceretraite.fr/cs/Satellite/PUBQSN/Qui-Sommes-Nous/Missions-Organisation/Notre-Gouvernance/Conseil-Administration-Cnav?packedargs=null> (staženo 27. 12. 2014).

„Emploi par âge“, *Institut national de la statistique et des études économiques*, http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?reg_id=0&id=3489 (staženo 30. 11. 2014).

„Life expectancy at birth, by sex“, Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00025> (staženo 25. 4. 2014).

„Total fertility rate“, Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde220&plugin=1> (staženo 25. 4. 2014).